

Joachimo Lelewelio rinkinių kelionė iš Kurniko į Vilnių

Inga Leonavičiūtė

Mokslo darbuotoja, daktarė
Vilniaus universitetas
Istorijos fakultetas
Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra
El. paštas: inga.leonavičiute@if.vu.lt

Santrauka. Vilniaus universiteto bibliotekoje saugoma istoriko, Vilniaus imperatoriškojo universiteto auklėtinio ir profesoriaus Joachimo Lelewelio (1786–1861) emigracijoje sukaupta asmeninė biblioteka – knygos, atlasai bei žemėlapiai, kitas dokumentinis palikimas. Tai – vieni svarbiausių šios bibliotekos istorinių rinkinių nuo pat jų patekimo į šią atminties instituciją. Emigracijoje (Paryžiuje ir Briuselyje) J. Lelewelio kaupia ir Vilniaus universitetui, kai šis vėl atsikurs, palikta asmeninė biblioteka glaudėsi keliose vietose: Batinjolio lenkų mokyklos bibliotekoje Paryžiuje ir Kurniko bibliotekoje šalia Poznanės (nuo 1874 m.). Lenkams 1919 m. rudenį atkūręs Vilniuje Stepono Batoro universitetą, kaip galimybę praturtinti Rusijos nuskurdintą senojo Universiteto biblioteką iš karto prisiminti XIX a. emigrantų sukaupti didieji rinkiniai – Lenkų muziejaus biblioteka Rapersvilyje ir archyvas bei Lelewelio asmeninė biblioteka. Straipsnyje, remiantis archyviniais dokumentais, rekonstruojama daugiau kaip trejus metus (nuo 1922 m. vasario pradžios iki 1925 m. gruodžio pabaigos) užtrukusi J. Lelewelio sukaupytų rinkinių kelionė iš Kurniko į Vilnių.

Reikšminiai žodžiai: Joachimas Lelewelis, Batinjolio bibliotekos rinkiniai, emigracinės kolekcijos, Kurniko biblioteka, Stepono Batoro universitetas, Vilniaus universiteto biblioteka, dokumentinis paveldas.

Joachim Lelewel's Collections Journey from Kórnik to Vilnius

Summary. Vilnius University Library possesses in its collections the personal library of distinguished historian, Joachim Lelewel (1786–1861), an alumnus and a professor of the Imperial University of Vilna. It consists of books, atlases, maps and other stocks gathered by Lelewel during his exile in Paris and Brussels. In his will, Lelewel bequeathed his library to Vilnius University, should that remembrance institution be restored. The library was temporarily stored at several locations, such as the Polish School at Batignolles (Paris), and Kórnik Library after 1874. In the fall of 1919 Vilnius University was reestablished by the Polish government under the name Stefan Batory University. The institution inherited former university's meager library which had experienced heavy losses and deprivation during the decades of the Russian rule. Bringing to Vilnius extensive assets of printed and archival records gathered by the Polish emigrants in Western Europe through the 19th century was a great opportunity for the university library as it might significantly enrich its modest possessions. Lelewel's personal library as well as Library and Archives of the Polish Museum at Rapperswil (Switzerland) were considered as first to be transferred. This article uses archival data to reconstruct almost a four-year long (February 1922 – end of 1925) journey of the Lelewel's library from Kórnik to Vilnius.

Keywords: Joachim Lelewel, Batignolles Collections, Emigration Collections, Kórnik Library, Stefan Batory University, Vilnius University Library, Documentary Heritage.

Received: 02/04/2023. Accepted: 26/05/2023

Copyright © 2023 Inga Leonavičiūtė. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Dar keleri metai, ir bus prabėgęs šimtmetis nuo bibliofilo, Vilniaus imperatoriškojo universiteto auklėtinio ir profesoriaus Joachimo Lelewelio (1786–1861) emigracijoje sukauptų rinkinių parsivežimo į Vilniaus universiteto biblioteką (VUB). Paryžiuje ir Briuselyje garsiojo istoriko kaupta asmeninė biblioteka testamentine valia¹ buvo palikta Vilniaus universitetui, kai šis vėl atsikurs iš Rusijos imperijos priespaudos išsivadavusioje, nepriklausomoje valstybėje. Rinkiniai glaudėsi keliose vietose: Batinjolio lenkų mokyklos bibliotekoje Paryžiuje, o nuo 1874 m. beveik pusę amžiaus kartu su Versalio, Lenkijos demokratinės draugijos ir pačios Lenkų mokyklos bibliotekos rinkiniais (vadinamas *Batinjolio bibliotekos depozitu*) – Kurniko bibliotekoje netoli Poznanės. 1925 m. gruodžio pabaigoje dalis šio depozito buvo išgabenta į Varšuvą, kita dalis su Lelewelio ir Versalio rinkiniais atkeliavo į Vilnių, Stepono Batoro universiteto (SBU) biblioteką.

Šiandien šis garsiojo istoriko dokumentinis paveldas (knygos, atlasai bei žemėlapiai, kitas dokumentinis palikimas) saugomas Retų spaudinių ir Rankraščių skyriuose. Pirmajame sugulė knygų ir atlasų bei žemėlapių kolekcijos, antrajame – rankraštinis palikimas². Tai – vieni svarbiausių šios bibliotekos istorinių rinkinių nuo pat jų patekimo į šią atminties instituciją. Ypač išsiskiria vertinga kartografijos kolekcija³, kartais prilyginama garsiojo Arkties tyrėjo, Stokholmo universiteto profesoriaus Adolfo Eriko Nordenskiöldo (1832–1901) kartografijos rinkiniui⁴, kuris šiandien saugomas Helsinkio universiteto bibliotekoje ir kaip pasaulinės reikšmės dokumentinis paveldas dar 1997 m. įtrauktas į UNESCO tarptautinį registrą „Pasaulio atmintis“⁵. Nors J. Lelewelio surinkti atlasai bei žemėlapiai negali pasigirti tokiu pripažinimu, jie pagrįstai yra vertinami kaip viena įdomiausių ir žymiausių kolekcijų Europoje, o ir sudaro 70 procentų viso VUB kartografinio rinkinio⁶. Jos unikumai ne kartą buvo tapę nebyliais Vilniaus universiteto lobių, didybės ir verčių reprezentantais⁷,

¹ Plačiau žr. H. Więkowska, 1957, s. 410–413.

² Šiuo metu VUB Retų spaudinių skyriuje (RSS) J. Lelewelio atlasų kolekcijoje – 435 atlasai, knygų – 5 638 vnt.; Rankraščių skyriuje (RS) (F12) saugoma daugiau kaip 700 dokumentų. Tiesa, pastarajame nemaža dalis dokumentinio paveldo yra surinkta XX a. ketvirtajame dešimtmetyje prie SBU bibliotekos veikusio J. Lelewelio dokumentikos centro (*Ośrodek dokumentacji J. Lelewela*). Už RSS saugomo J. Lelewelio paveldo skaičių sutikslinimą dėkoju skyriaus vadovei Virginijai Galvanauskaitei.

³ Jau 1857 m. laiške broliui Protui (1790–1884) J. Lelewelis pareiškė, kad tokio geografinio ar atlasų rinkinio, kokį jam pavyko sukaupti, neturėjo nei Vilniaus universiteto, nei Varšuvos universiteto bibliotekos – *Listy Joachima Lelewela*, oddział 1: *Listy do rodzeństwa pisane*, t. 2, Poznań, 1879, s. 360.

⁴ A. Braziūnienė, 2007; J. Lelewelio atlasų kolekcija, in: *Skaitmeninės kolekcijos* [interaktyvus], <<https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/j-lelewelio-atlasu-kolekcija>>.

⁵ Memory of the World Register – Nomination Form. The A.E. Nordenskiöld Collection, in: *UNESCO* [interaktyvus], <https://es.unesco.org/sites/default/files/finland_nordenskiold_collection.pdf>. Šiandien tiek A. E. Nordenskiöldo, tiek J. Lelewelio rinkiniai suskaitmeninti ir atverti visuomenei: The Nordenskiöld Map Collection, in: *Doria* [interaktyvus], <<https://www.doria.fi/handle/10024/97216>>; J. Lelewelio atlasų kolekcija; Leleveliana, in: *Skaitmeninės kolekcijos* [interaktyvus], <<https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/>>.

⁶ A. Braziūnienė, 2000, p. 36; J. Lelewelio atlasų kolekcija, <<https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/j-lelewelio-atlasu-kolekcija>>. Plg. Vr. [Vincas Rastenis], Vilniui yra geriausias visoj Europoj atlasų rinkinys, in: *XX amžius*, 1940, Nr. 3 (sausio 4), p. 5.

⁷ Pavyzdžiui, VUB kartu su viso pasaulio bibliotekomis, muziejais ir kt. atminties institucijomis 2021 m. dalyvavo jau šeštus metus vykstančioje spalvinimo knygų iniciatyvoje #ColorOurCollections. Akcijoje dalyvaujančios institucijos kviečia susipažinti su jų saugomomis išskirtinėmis kolekcijomis jas nuspalvinant. VUB parengė spalvinimo knygą, skirtą unikaliam J. Lelewelio kolekcijai ir mokslininko asmenybei – „Joachimas Lelewelis – isto-

juos ne tik tyrinėja mokslininkai, bet ir apžiūrinėja universitete apsilankantys karaliai bei prezidentai...

Žvelgiant į *Lelewelianos* istoriografiją, nors ji ir pulsuoja gausiais ir įvairialypius aspektus apimančiais darbais, ne viena biografine studija ir monografija, kai kalbame apie J. Lelewelio kauptos ir puoselėtos asmeninės bibliotekos likimą, darbų nėra gausu. 1916 m. *Vilniaus* arba *Batinjolio mokyklos biblioteka* Kurnike aptarta lenkų bibliotekininko, bibliofilo, knygos istoriko Edwardo Chwalewiko knygoje⁸, kurioje surinktos žinios apie buvusios Lenkijos–Lietuvos valstybės teritorijoje ir užsienyje veikusias bei veikiančias bibliotekas, archyvus, muziejus ir kitas paveldo sankaupų institucijas, jų tuometinę būklę, likimą. Tiesa, remdamasis 1913 m. spaudoje pasirodžiusia informacija apie sandėlyje gulinčią „užmirštą biblioteką“, kurią reikia perkelti į Lenkiją⁹ ir atverti visuomeni¹⁰, jis paskleidžia istoriografijon teiginį (kuris dar ir šiandien kartais prasišmelkia) apie nuo atvežimo į Kurniką neišpakuotus, likusius gulėti dėžėse rinkinius. Su tokiu pat teiginiu istorinės geografijos ir kartografijos istorikas Bolesławas Olszewiczius detalizavo išskirtinės reikšmės J. Lelewelio kartografinį palikimą, paskirdamas vietas ir žemėlapių bei atlasų įsigijimo aplinkybėms¹¹. Jau atvežus dalį Kurnike saugotų rinkinių į Vilnių, pasirodo išsamūs SBU bibliotekinių tekstai. Michałas Ambrosas aptarė Lelewelio ir Versalio rinkinių judėjimą bei saugojimo vietas, sudėdamas esminius akcentus 1922–1925 m. laikotarpiui, kai vyko susirašinėjimai ir derybos su Kurniku bei Lenkijos tikybu ir viešojo švietimo ministerija dėl šių rinkinių atvežimo į Vilnių¹². O SBU bibliotekos Kartografijos skyriaus vedėjas Mikołajus Dzikowski, aptardamas SBU bibliotekoje saugomus kartografinius rinkinius, detalizavo Lelewelio atlasų ir žemėlapių rinkinio turinį, išskirdamas jame mokslinę vertę turinčius, unikalius egzempliorius¹³. Abu šie tekstai tapo pagrindu XX a. antros pusės Lietuvos tyrėjams aptariant, suaktualinant, pozicionuojant VUB saugomos unikalios kolekcijos vertes ir raritetus¹⁴. Tačiau Lelewelio kartu su Versalio rinkinių atvežimo į Vilnių istorija taip ir nesusilaukė bent kiek gilesnio ir atidesnio tyrinėtojų žvilgsnio. Aišku, čia prisidėjo ilgą laiką ignoruotas ir nemielas lietuvių tyrimams buvęs lenkiškasis Stepono Batoro universitetas ir jo istorija. Kiek plačiau Lelewelio kolekcijos istoriją yra aptarusi Viktorija Vaitkevičiūtė¹⁵. Tačiau dažniausiai konstatuojami tik Lelewelio asmeninės bibliotekos itinerariumo faktai, o ir

rikas, įvaldęs spalvas“, žr. *Vilnius University Library Coloring Book 2021* [interaktyvus], <<http://library.nyam.org/colorourcollections/vilnius-university-library-coloring-book-2021/>>.

⁸ E. Chwalewik, 1916, s. 43 (papildytas leidimas 2 t. 1926–1927, reprintas 1991).

⁹ Kurnikas buvo tuo metu į Prūsijos sudėtį įėjusios Poznanės provincijos (iki 1848 m. Poznanės didžiosios kunigaikštystės) teritorijoje, kuri į suvienytos Lenkijos valstybės sudėtį pateko po 1918–1919 m. Poznanės sukilimo ir Versalio taikos sutarties pasirašymo.

¹⁰ Wac. Gąs. [Wacław Gąsiorowski], „Zapomniany księgozbiór“, in: *Kurier Warszawski*, 1913, nr 263 (23 września), s. 3; plg. „Zapomniana biblioteka“, in: *Przegląd Bibliograficzny*, 1913, nr 10 (październik), s. 237.

¹¹ B. Olszewicz, 1924, s. 289–327.

¹² M. Ambros, 1932, s. 93–98.

¹³ M. Dzikowski, 1932, s. 66–80. Paties M. Dzikowskio indėlių tvarkant ir kataloguojant Lelewelio atlasų kolekciją yra įvertinusi Torunės universiteto tyrėja Lucyna Popławska: L. Popławska, 2012, s. 145–173.

¹⁴ Žr. V. Chomskis, 1961, p. 64–73; V. Chomskis, 1970, p. 89–106; A. Braziūnienė, 1996, p. 23–27; A. Braziūnienė, 2000, p. 36–41.

¹⁵ V. Vaitkevičiūtė, 2017, p. 110–112.

tų pasitaiko netikslių, pavyzdžiui, 1926 m. atvežimo į Vilnių / patekimo į Universiteto biblioteką data, kuri įsitvirtinusi tiek mokslinėse publikacijose¹⁶, tiek enciklopedijose ir informaciniuose šaltiniuose¹⁷. O lenkų istoriografijoje Batinjolio rinkinių istorija detalizuota J. Lelewelio emigracinių laiškų leidėjos, į Varšuvą nuvežto Batinjolio rinkinio katalogo sudarytojos Helenos Więckowskos¹⁸ ir Kurniko istorikės Dobrochnos Bolewskos darbuose. Ypač išskirtinas pastarosios straipsnis, skirtas 1874–1925 m. Batinjolio bibliotekos depozito istorijai, t. y. jo patekimo į Kurniką, saugojimo sąlygų ir prieinamumo detalizavimas bei galiausiai jo išvežimo į Varšuvą ir Vilnių aptarimas¹⁹. Tiesa, jo autorė rėmėsi tik Kurnike saugomais archyviniais šaltiniais, o aptardama 1922–1925 m. laikotarpį susikoncentravo į keletą esminių dokumentų. Šiuo atveju reikia pasakyti, kad kalbant apie minimą laikotarpį, o kartu užčiuopiant ir idėjos bei realių veiksmų pradžią 1919 m. rudenį, pravartūs yra Vilniuje saugomi archyviniai dokumentai. Taigi šiandien šiai temai galime priskirti tris stambius archyvinių dokumentų komplektus (bylas) – iš Kurniko bibliotekos archyvo²⁰, VUB Rankraščių skyriaus J. Lelewelio fondo (F12)²¹ ir Lietuvos centrinio valstybės archyvo (LCVA) Stepono Batoro universiteto fondo (f. 175)²². Pastarajame archyve aptikti dokumentai, leidę užčiuopti XIX a. emigrantų sukauptų rinkinių (šalia Lelewelio rinkinio – Lenkų muziejaus Rapersvilyje bibliotekos ir archyvo turtai) parsivežimo idėją ir veiksmų pradžią 1919 m. rudenį²³.

Taigi, revizuojant jau išsakytus istoriografijoje faktus ir teiginius, straipsnyje pasirinktas detalus svarbios Universitetui Lelewelio asmeninės bibliotekos kelionės iš Kurniko į Vilnių rekonstravimas. Jame nustatoma, kada kilo ši idėja, kartu įvedant į platesnį emigracinių rinkinių kontekstą, siekiant praturtinti atsikūrusio Vilniaus universiteto biblioteką. Taip pat detalai rekonstruojamas 1922–1925 m. laikotarpis, naujai pateikiamas J. Lelewelio emigracijoje sukauptos asmeninės bibliotekos perdavimo ir pervežimo į SBU biblioteką procesas, įvertinant politinius, ekonominius ir organizacinius trukdžius bei nusakant Batinjolio bibliotekos depozito dalių vežimo į Vilnių kismą.

¹⁶ Pavyzdžiui, A. Braziūnienė, 2000, p. 36–37; L. Šabajevaitė, 2016, p. 403; V. Vaitkevičiūtė, 2017, p. 112 (čia suklysta nurodant perdavimo-priėmimo akto datą „25 XII 1925 r.“, galbūt keičiant datą į lenkišką formatą. Turėtų būti gruodžio 23 d.).

¹⁷ Leleveliana, in: *Skaitmeninės kolekcijos* [interaktyvus], <<https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/leleveliana>>; Joachim Lelewel, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvus], <<https://www.vle.lt/straipsnis/joachim-lelewel/>>; T. Venclova, 2017, p. 133. Plg. *Biblioteka Publiczna i Uniwersytecka*, 1928, s. 4; M. Ambros, 1932, s. 97.

¹⁸ H. Więckowska, 1932; H. Więckowska, 1933, s. 7–13; H. Więckowska, 1955, s. 123–128; H. Więckowska, 1980, s. 98–99.

¹⁹ D. Bolewska, 1973, s. 5–22.

²⁰ Biblioteka Kórnicka PAN, AB 81a (Biblioteka Batiniolska, 1862–1926) (toliau – BK PAN, AB 81a), prieiga: <<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/595507/edition/505280>>.

²¹ VUB RS, F12-448 (VU ir bibliotekos susirašinėjimas su įvairiomis institucijomis ir asmenimis, 1922–1939), prieiga: <https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000474575>.

²² LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 261 (Biblioteka Uniwersytecka – sprawy wydzielone).

²³ LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 27 (Biblioteka Uniwersytecka, 1919/1920); f. 175, ap. 5(IV)B, b. 1 (Ogólne sprawy wyd. Humanistycznego, 1919/1920).

1. Atkurto Vilniaus universiteto biblioteka: kaip rusifikacinę Viešąją biblioteką paversti tikrąja Universiteto biblioteka

1918 m. Vilniuje universiteto atkūrimą deklaravo tiek lietuviai, tiek bolševikai, tiek lenkai. Tačiau lietuviams spėjus priimti tik lietuviškojo universiteto Statutą 1918 m. gruodį²⁴, bolševikams 1919 m. kovą paskelbus apie Darbo universiteto Vilniuje atidarymą²⁵, bet daugiau taip pat nespėjus padaryti, realiai Vilniaus universitetą atkūrė lenkai²⁶. 1919 m. balandžio 19 d. lenkų kariuomenei išvijus bolševikus iš Vilniaus, imamasi realių sprendimų, kad miestas vėl taptų universitetiniu, mokslo ir švietimo židiniu. Rugpjūčio 28 d. Józefas Piłsudskis paskelbia dekretą apie universiteto atkūrimą ir kad atgimstančiai aukštajai mokyklai suteikiamas senojo universiteto įkūrėjo – karaliaus Stepono Batoro – vardas²⁷. Spalio 10–12 dienomis vyksta šio universiteto atidarymo iškilmės, tapusios ne tik Vilniaus, bet ir visos Lenkijos išskirtine švente²⁸, o lapkričio 20-ąją, iškilmingai Teologijos fakulteto dekano, prelado dr. Bronisławo Żongołłowicziaus pašventinta bei garsiojo istoriko, archeografo, pirmojo bibliotekos direktoriaus Stanisławo Ptaszyckio pasveikinta, visuomenei atidaroma *Viešoji ir universiteto biblioteka*²⁹.

Nuo pat pradžių VU atkūrimo autoriai deklaravo ryšį su senuoju, 1832 m. carinės Rusijos uždarytu, universitetu, jo pastatais, biblioteka bei jos rinkiniais. Tai atsispindėjo jau pirmuosiuose lenkiškojo universiteto, tiek 1918 m. gruodžio 13 d. Varšuvos Lietuvos komisijos³⁰, tiek gruodžio 30 d. Vilniaus Lenkų komiteto³¹, dokumentuose. Akcentuota, kad ir iš Vilniaus universiteto, ir iš Senienų muziejaus, Centrinio senųjų aktų knygų archyvo bei Viešosios bibliotekos (įstaigos glaudėsi senojo Universiteto rūmuose) išvežtus į Peterburgą, Maskvą, Kazanę ir kitur rinkinius reikia stengtis kuo grei-

²⁴ „Valstybės Taryba. Gruodžio 5 d. posėdis“, in: *Lietuvos aidas*, 1918, Nr. 151 (gruodžio 7), p. 2; „Vilniaus universiteto statutas“, in: *ibid.*, 1918, Nr. 164 (gruodžio 24), p. 1.

²⁵ *Lietuvos tarybų valdžios dekretai*, 1977, p. 109–110.

²⁶ Plačiau apie bandymus atkurti VU ir jo atkūrimą lietuvių istoriografijoje žr.: V. B. Pšibilskis, 1997, p. 55–65; S. Jęgelevičius, 2012, p. 640–647. Lenkų istoriografijoje: Z. Opacki, 1998, s. 51–61; D. Zamojska, 2006, s. 8–22; A. Supruniuk, 2020, s. 112–136.

²⁷ „Do Senatu Akademickiego uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie“, in: *Tygodnik Illustrowany*, 1919, nr 40–41 (paždzernik–listopad), s. 664.

²⁸ J. Bułhak, 2014, p. 123.

²⁹ [Pranešimas apie Vilniaus viešosios ir universiteto bibliotekos atidarymą], 1919 m. [lapkritis], in: VUB RS, F47-A210/7, l. 1; Sprawozdanie ze Stanu i Działalności Biblioteki Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (toliau – USB) za rok akademicki 1919/20, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 47, l. 9–10. 1927 m. rudenį pervardinta į Universiteto viešąją biblioteką – Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie za rok 1927/1928, in: VUB RS, F47-A311, l. 1, 11, 24.

³⁰ Protokół posiedzenia Konferencji, zwołanej przez Komisję Litewską w Warszawie w sprawie wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, 1918 12 13, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 14, l. 4–5.

³¹ Istoriografijoje įsitvirtinęs šio dokumento datavimas gruodžio 28 d., greičiausiai įtvirtintas SBU jubiliejinio 1929 m. leidinio, žr. A. Wrzosek, 1929, s. 6. Pats dokumentas pasirašytas gruodžio 30 d. – žr. Akt wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, 1918 12 30, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 14, l. 6–7v. Taip jis datuojamas publikuojant spaudoje („Wskrzeszenie uniwersytetu polskiego w Wilnie“, in: *Dziennik Wileński*, 1919, nr 4 (5 stycznia), s. 1–2) ir vėliau paskelbtuose dokumentuose, pavyzdžiui, 1919 m. sausio 10 d. laikinojo rektorius prof. Józefo Ziemackio pranešimuose būsimų fakultetų dekanams bei universiteto laikinojo Senato nariams, žr. LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 1, l. 1–4. O ir po dešimtmėčio spaudoje, kai aprašomas Vilniaus universiteto atkūrimo lenkiškosios iniciatyvos jubiliejinis minėjimas SBU Senato salėje, randame gruodžio 30 d. – žr. A. Markiewiczowa, „Z dziejów Uniwersytetu Wileńskiego. Dz. 13 grudnia 1918 r.“, in: *Słowo*, 1928, nr 287 (14 grudnia), s. 2.

čiau „revindikuoti“³². Kaip ir likusius Vilniuje rinkinius, kartu Viešosios bibliotekos, kurie atsikuriančiam universitetui studijose taptų aukščiausio lygio mokslo šaltiniais³³. Pastaroji mintis įgavo realų pagrindą – 1919 m. birželio pradžioje lenkų karinei valdžiai atrakinius užantspauduotas centrines duris, Viešosios bibliotekos patalpos ir fondai perėjo Vilniaus universiteto atkūrimo vykdomojo komiteto žinion³⁴, o Rusijos išsivežtų turtų „revindikacija“ taip ir liko neįgyvendinta. O išvežta buvo „absoliučiai viskas“³⁵. 1920 m. pavasarį registruojant bei skaičiuojant karo ir okupacijos metu patirtus nuostolius, bibliotekos direktorius S. Ptaszycis rektoriui tarstels, kad VU biblioteka nuo 1832 m. neteko savo rinkinių, kurie yra tokios mokslinės vertės, kad jie net apytiksliai negali būti vertintini pinigais³⁶.

Nors bandymų susigrąžinti senojo Universiteto turtus būta. Pavyzdžiui, buvęs Lenkų universitetinės kolegijos Kyjive biologijos ir zoologijos dėstytojas Janas Zygmuntas Wilczyński (1891–1970) 1919 m. rudenį buvo deleguotas atgal į Ukrainos sostinę, iš kur turėjo parvežti ne tik ten dar likusį kolegijos personalą, bet ir senajam Vilniaus universitetui priklausiusius zoologijos rinkinius, mokymo priemones³⁷. Tačiau pakeliui jį sulaukė Žmerynkoje, į Kyjivą nuvykęs tik spalio pabaigoje, turėjęs išvykti iš ten lapkričio pradžioje prieš bolševikams užimant miestą, J. Wilczyński į Vilnių sugrįžo gruodžio pradžioje per Rumuniją tik su buvusios kolegijos rektoriumi, istoriku prof. Ludwiku Janowskiu (1878–1921)³⁸. Ne ką sėkmingesnė buvo ir pastarojo kelionė 1920 m. vasaros pradžioje³⁹ į tuo metu trumpam J. Piłsudskio užimtą Kyjivą. Grėsmingai artėjant bolševikams, L. Janowskiui teko staigiai apleisti miestą, palikus paruoštus išvežti senuosius VU ir Kremeneco gimnazijos rinkinius⁴⁰. O ir pasirašius 1921 m. kovo 18 d. Rygoje Lenkijai su Rusija taikos sutartį, kurioje pastaroji įsipareigojo grąžinti mokslo ir kultūros vertybes, išvežtas iš Lenkijos po 1772 m., SBU turėjo tenkintis vienetiniiais senojo Universiteto vertybių su(si)grąžinimais⁴¹. Todėl natūraliai tiek per SBU penkme-

³² Revindikacija (lenk. *rewindykacja*) – kultūros vertybių, kurios yra jas atgauti siekiančios valstybės nuosavybė, išvežtų iš jos kaip grobis, grąžinimas savininkui – žr. Z. Kiaupa, 2007, p. 144.

³³ Protokół posiedzenia Konferencji, zwołanej przez Komisję Litewską w Warszawie, l. 4v–5.

³⁴ Protokół oględzin b. Biblioteki Publicznej Wileńskiej, 1919 06 05, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 47, l. 73; L. Czarkowski, Referat w sprawie b. Wileńskiej Biblioteki Publicznej obecnie Uniwersyteckiej, 1919 06, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 12a, l. 37 (referatas pateiktas VU atkūrimo vykdomojo komiteto posėdyje birželio 21 d., *ibid.*, l. 32).

³⁵ S. Rygiel, „W Bibliotece Wileńskiej“, in: *Świat*, 1924, nr 37 (13 września), s. 6; tas pats: *idem*, Biblioteka Wileńska, in: VUB RS, F47-A42, l. 5.

³⁶ S. Ptaszyci, W sprawie strat Biblioteki Uniwersytetu, spowodowanych rozporządzeniami władz rosyjskich, 1920 04 14, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 26, l. 32. Tiesa, toliau apskaičiavus rektoriui M. Siedleckiui buvo pateikta 15 mln. auksinių rublių suma. Plg. viso universiteto nuostoliai buvo įvertinti 25,5 mln. senųjų rublių – Do Komisji Szacunkowej Likwidacji Strat Wojennych na miasto Wilno, 1920 04 10, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 26, l. 30a.

³⁷ List otwarty do wszystkich władz wojskowych i cywilnych, 1919 09 19, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 16, l. 106; Protokół Nr 3 posiedzenia Senatu Akademickiego Uniwersytetu w Wilnie, 1919 10 29, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 944, l. 152v.

³⁸ *Ibid.*; J. Z. Wilczyński telegrama rektoriui M. Siedleckiui, 1919 11 28, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)Bb, b. 63, l. 6; Protokół Nr 8 posiedzenia Senatu Akademickiego USB, 1919 12 11, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 944, l. 101v; A. Wrzosek, W. Horoszkiewiczówna, 1923, s. 46.

³⁹ Do Pana Prof. D-ra Ludwika Janowskiego w Wilnie, 1920 05 25, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 46, l. 306.

⁴⁰ A. Wrzosek, W. Horoszkiewiczówna, 1923, s. 46–47.

⁴¹ L. Šabajevaitė, 2016, p. 408–409.

tį, tiek dešimtmetį tuometiniams bibliotekos direktoriams Stefanui Rygieliui ir Adamui Gracjanui Łysakowskiui teliko konstatuoti, kad jų institucija „nėra Jėzuitų kolegijos ir akademijos, Vyriausiosios mokyklos bei Imperatoriškojo universiteto bibliotekos, išvežtos į Rusiją, tęsinys“⁴². Juo labiau buvo akcentuojama, kad tai, ką perėmė SBU, atsirado po 1863–1864 m. sukilimo rusų valdžiai priėmus kelis represinius aktus, kuriais remiantis buvo konfiskuojami rinkiniai iš vienuolynų, mokyklų bei privačių asmenų, taip pat formuojant rinkinį rūpintasi specialia knygų atranka ir taip buvo kuriama rusifikacinė *Bibliotheca Patria*⁴³.

Taigi besikuriančiam SBU reikėjo galvoti ne tik kaip sutvarkyti senojo Universiteto patalpas, paruošti jas saugykloms, o sales pritaikyti skaitykloms, bet ir kaip praturtinti perimtus rinkinius bei pradėti komplektuoti „tikrą Universiteto biblioteką“⁴⁴.

Tradiciškai bet kokios bibliotekos komplektavimo ir gausinimo galimybės buvo pirkinimas, dubletų išsikeitimai su kitomis bibliotekomis, dovanos. Kokių knygų ir kur įsigyti, pradėta dairytis jau 1919 m. vasarą. Rugsjūčio–rugsėjo mėnesiais besikuriančio Universiteto bibliotekininkai Michałas Brensztejnas ir Stanisławas Sołtys-Kozarynas siunčiami į Varšuvą, Krokuvą, Lvivą ne tik susipažinti su vietos bibliotekų veikla, bet ir nupirkti naujų knygų⁴⁵. Pirmieji pirkiniai į Vilnių atvyksta spalio ir lapkričio mėnesiais iš Lvivo ir Varšuvos⁴⁶. Tiesa, pirmasis jų geležinkelio stotyje nukentėjo nuo ilgaparščių⁴⁷.

Kviesdami dovanoti Universitetui dar 1919 m. rugsjūčio 24 d. į visuomenę kreipėsi lenkiškojo Universiteto atkūrimo iniciatoriai: „Priešas apiplėšė turtingus Vilniaus universiteto rinkinius. <...> Tautiečiai! Aukokite Tėvynei, dovanokite Vilniaus universitetui knygų, spaudinių, rankraščių, meno leidinių, mokslo ir meno rinkinių, net pavieniais egzemplioriais.“⁴⁸ Ir jau pirmųjų, *simbolinių*, dovanų sulaukta per SBU atidarymo iškilmes. Iš Paryžiaus atvykęs pirmasis SBU garbės profesorius⁴⁹, Lenkų bibliotekos vadovas (nuo 1899 m.), poeto Adomo Mickevičiaus vyriausiasis sūnus Władysławas (1838–1926), ne tik atvežęs „mokyklai tėvo palaiminimą“⁵⁰, bet ir sveikinimo kalboje

⁴² W. T. [Witold Tatarzyński], „Bibljołeka Wileńska (Wywiad z dyrektorem Uniwersyteckiej Bibljoteki Publicznej)“, in: *Słowo*, 1931, nr 208 (11 września), s. 1. Panašiai mintis dėstė ir S. Rygielis: S. Rygiel, „W Bibljotece Wileńskiej“, in: *Świat*, 1924, nr 37 (13 września), s. 6.

⁴³ Ibid.; plg. St. T., „Dookoła Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (Rozmowa z rektorem Alfonsem Parczewskim)“, in: *Świat*, 1924, nr 37 (13 września), s. 5; W. T. [Witold Tatarzyński], „Bibljołeka Wileńska (Wywiad z dyrektorem Uniwersyteckiej Bibljoteki Publicznej)“, in: *Słowo*, 1931, nr 208 (11 września), s. 1.

⁴⁴ St. T., „Dookoła Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (Rozmowa z rektorem Alfonsem Parczewskim)“, in: *Świat*, 1924, nr 37 (13 września), s. 5.

⁴⁵ [Laikinojo rektorius J. Ziemaćkio patvirtinimas apie M. Brensztejno delegavimą į Varšuvą ir Krokuvą], 1919 08, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 11, l. 41; Rektor M. Siedlecki do Komisarza miasta Wilna Pana Jana Piłsudskiego i Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich w Warszawie, 1919 09 16, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 15, l. 29.

⁴⁶ Sprawozdanie ze Stanu i Działalności Bibljoteki <...> 1919/20, l. 32–33.

⁴⁷ Ibid., l. 9; [Vilniaus prekinės geležinkelio stoties viršininko surašytas aktas apie VU bibliotekai priklausančių knygų vagystę iš traukinio vagono], 1919 11 30, in: VUB RS, F47-856/31, l. 3.

⁴⁸ „Odezwa Komitetu Warszawskiego Odbudowy Wszechnicy Wileńskiej do Spoleczeństwa Polskiego“, in: *Dziennik Wileński*, 1919, nr 109 (29 sierpnia), s. 2.

⁴⁹ J. Piłsudski, Do Pana Władysława Mickiewicza, 1919 08 28, in: LCVA, f. 175, 1(I)Bb, b. 89, l. 1a.; „Nominacye“, in: *Tygodnik Ilustrowany*, 1919, nr 40–41 (paźdzernik–listopad), s. 664.

⁵⁰ J. Bułhak, 2014, p. 127.

Sniadeckių salėje (dab. Teatro salė) paskelbęs⁵¹, jog daugelį metų karštai troškęs, kad visi su tėvo gyvenimu ir kūryba susiję atminimo daiktai, kuriuos jis sukauptė A. Mickevičiaus muziejuje Paryžiuje, galėtų grįžti į šalį: „<...> kadangi Dievas leido man nuvyventi iki Vilniaus universiteto atkūrimo, manau, kad tinkamiausia vieta mano tėvo rankraščiams ir atminimo daiktams yra būtent Vilnius. Todėl pareiškiu, kad kaip tik ateis tinkamas laikas pervežti rinkinius, kuriuos visą gyvenimą kaupiau, trokštu juos matyti Vilniuje, nuolatinėje ir amžinoje Vilniaus universiteto globoje.“⁵² Maža to, pokalbyje su *Kurjer Poznański* korespondentu Hieronimu Wierzyńskiu W. Mickiewiczius pareiškęs, kad greitai laiku sugrįžęs į Paryžių turės likviduoti emigracines institucijas, būtent A. Mickevičiaus muziejų, ir paruošti jų atgabenimą į Vilnių⁵³. Tačiau šis garsiojo poeto turtų perkėlimas į jo studijų miestą buvo ne vien jo sūnaus reikalas. Juk W. Mickiewicziaus vadovaujamos, Paryžiuje Šv. Liudviko saloje įsikūrusios vienos iš seniausių lenkų emigracinių bibliotekos rinkiniai jau 1891–1893 m. buvo perduoti Mokslų akademijos Krokuvoje globai, o ir pats jis šios įstaigos buvo paskirtas į einamas pareigas. A. Mickevičiaus muziejus po šios bibliotekos stogu, susitarus su Krokuva, buvo atidarytas 1903 m. Čia nugulė poeto vyriausiojo sūnaus paveldėtas ir paties įsigytas su tėvu susijęs paveldas⁵⁴. Taigi formaliai muziejus ir jo rinkiniai buvo Mokslų akademijos žinioje. O ir jų ateitis nuo pat pradžių buvo siejama su Krokuva. Šią vyriausiojo sūnaus paveldėtą, išsaugotą, puoselėtą ir didintą *mickevičianą* norėta perduoti kada nors atsiradusiems Adomo Mickevičiaus namams (muziejui) Krokuvoje⁵⁵. Todėl, kai W. Mickiewiczius po beveik ketverių metų vėl prisiminė savo intenciją muziejų perkelti į Vilniaus universiteto mūrus, argumentuodamas Europos pripažinimu Vilniaus Lenkijai 1923 m. kovą⁵⁶, apie tai informavo Lenkijos mokslų akademiją Krokuvoje, o SBU rektorius šią informaciją sužinojo iš šios generalinio sekretoriaus Stanisława Wróblewskio⁵⁷. Pastarojo siūlymas dviejose salėse Paryžiuje besiglaudžiantiems *mickevičianos* rinkiniams Vilniuje sukurti atskirą institutą, kuriam būtų numatytos patalpos, reikalingas personalas, išlaikymas, taip pat padėti ieškoti lėšų tiek rinkinių perkėlimui, tiek muziejaus organizavimui⁵⁸, nors ir buvo džiaugsmingai priimtas ir palaimintas Senato⁵⁹, taip ir liko neįgyvendintas. Tačiau SBU biblioteką 1920–1922 m. pasiekė ir praturtino pirmojo garbės profesoriaus do-

⁵¹ J. O. [Jan Obst], „Otwarcie Uniwersytetu im. Stefana Batorego“, in: *Dziennik Wileński*, 1919, nr 147 (12 paždziernika), s. 2; „Uroczyść wskrzeszenia wszechnicy wileńskiej (Od naszego umyślnego korespondenta)“, in: *Kurjer Warszawski*: wydanie wieczorne, 1919, nr 284 (14 paždziernika), s. 5.

⁵² [W. Mickiewicziaus kalba SBU atidarymo iškilmėse], [1919 10 11], in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 19, l. 60–61.

⁵³ H. Wierzyński, „Wrażenia wileńskie“, in: *Kurjer Poznański*, 1919, nr 243 (21 paždziernika), s. 1.

⁵⁴ G. Gmiterek, 2008, s. 89–90; F. Ziejka, 2015, s. 26–29; P. Ignaczak, 2016, s. 192–193.

⁵⁵ *Rocznik Akademii Umiejętności w Krakowie*, 1903, s. 76, 126; Wł. Mickiewicz, 1908, s. 178–180; F. Pułaski, 1931, s. X–XII.

⁵⁶ Turimas omenyje 1923 m. kovo 15 d. Ambasadorių konferencijos nutarimas „Dėl Lenkijos rytinės sienos“ (*Lietuvos ir Lenkijos santykiai*, 1998, p. 69–72), kuriuo demarkacijos linija buvo patvirtinta kaip Lietuvos ir Lenkijos valstybių siena, o tai reiškė, kad Vilnius liko ir pripažįstamas Lenkijai.

⁵⁷ [Lenkijos MA Krokuvoje generalinis sekretorius S. Wróblewskis SBU rektoriumi A. Parczewskiu], 1923 05 04, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 337, l. 73.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Protokół Nr 39 posiedzenia Senatu Akademickiego, 1923 05 11, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 947, l. 35v.

vanos: XVI–XIX a. knygos lotynų, lenkų, prancūzų, anglų, vokiečių, italų kalbomis, tarp kurių pasitaikė ir rankraščių bei periodinių leidinių⁶⁰. Bet tai nieko bendro neturėjo su *Didžiojo Adomo* paveldu. SBU teko laukti Jano Obsto dovanos: 1938 m. jis Universitetui perdavė Bernardinų gatvėje namą su jame įrengtu Adomo Mickevičiaus muziejumi⁶¹.

Apie dovanojamus Vilniaus universiteto istorijai svarbius dokumentus SBU atidarymo sveikinimo kalboje pranešė ir kitas garbus svečias – Imperatoriškojo universiteto bei Vilniaus švietimo apygardos globėjo bendravardis anūkas Adamas Ludwikas Czartoryskis (1872–1937)⁶². Tačiau ir su šia SBU įkurtuvių dovana, o tiksliau, susigražinimu atgal į Vilnių⁶³, sekėsi ne ką geriau – pažadėtų dokumentų Universitetui teko laukti iki pat 1939 m. birželio. Tik tada iš Krokuvos Čartoriskų muziejaus atvyko 10 dėžių (apie 670 vnt.) senojo Vilniaus universiteto dokumentų⁶⁴.

Tačiau dovanų Universitetui būta ir realių bei laiku. Knygų ir periodinių leidinių dovanojo tiek privatūs asmenys, tiek mokslo organizacijos, tiek valdžios institucijos. O ir dydis jų buvo įvairus, nuo vienos knygos⁶⁵ iki dešimčių⁶⁶ ar šimtų⁶⁷. Per pirmuosius mokslo metus tokiomis dovanomis SBU biblioteką papildė 82 privatūs asmenys (dovanoję 1 801 veikalą / 2 299 tomus), 40 mokslo ir visuomeninių (1 658/1970) ir 15 valstybės institucijų (520/640)⁶⁸. Paties Vilniaus universiteto buvo nupirkta 2 719 tomų⁶⁹. Tiesa, dar 1919 m. vasarą perimtus Viešosios bibliotekos rinkinius papildė valdžios perduoti rinkiniai: buv. Pranciškonų vienuolyno bibliotekos likučiai (1 732 tomai) – daugiausia XVII–XVIII a. teologiniai veikalai, kurie nyko šlapiuose vienuolyno mūruose Trakų gatvėje, iš Vyskupų rūmų perkelta apie 2 000 tomų spaudinių ir šiek tiek

⁶⁰ Sukataloguotų W. Mickiewicziaus knygų sąrašuose buvo 568 veikalai 706 tomiais – žr. Dary Pana Władysława Mickiewicza, 1920–1922, in: VUB RS, F47-836/2, l. 1; pasiekusių knygų sąrašai: *ibid.*, l. 11–28. Šiandien išlikę leidiniai saugomi VUB Retų spaudinių skyriuje ir turi specialų donaciją žymintį atspaudą „Dar P. Władysława Mickiewicza“.

⁶¹ Akt darowizny, 1938 01 19, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 736, l. 65a–b.

⁶² [Adamo Czartoryskiego kalba SBU atidarymo iškilmėse], [1919 10 11], in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 19, l. 3v; J. O. [Jan Obst], „Otwarcie Uniwersytetu im. Stefana Batorego“, in: *Dziennik Wileński*, 1919, nr 147 (12 października), s. 2.

⁶³ Plačiau apie A. J. Čartoriskio kuratoriumo archyvo klajones, jo sudėtį žr. istoriko Jaceko Lipskio, kuris šį archyvą sutvarkė, parengtame kataloge, – J. Lipski, 1926, s. IX–XIV.

⁶⁴ Kustosz biblioteki XX. Czartoryskich dr. Karol Buczek do Rektoratu USB, 1939 05 30, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 1158, l. 13; Zawartość pak przesłanych z Biblioteki X.X. Czartoryskich do USB, [1939 05 30], in: *ibid.*, l. 14; plg. S. Jegelevičius, 2012, p. 705. Šiandien šie dokumentai saugomi VUB RS fonde – F2 *Vilniaus švietimo apygardos globėjo kanceliarija (A. Čartoriskio kuratoriumas)*.

⁶⁵ Pavyzdžiui, Varšuvos universiteto profesoriaus istoriko Oskaro Haleckio dovanotas tik ką išleistas jo veikalas *Dzieje unii Jagiellońskiej* pirmasis tomas, – Sprawozdanie ze Stanu i Działalności Biblioteki <...> 1919/20, l. 25.

⁶⁶ Pavyzdžiui, teisininkas, Lenkijos vidaus reikalų ministerijos tarnautojas, baronas Ignacy Manteuffelis (1875–1927) dovanojo 47 veikalus iš savo dėdės, garsaus lenkų etnologo ir istoriko, barono Gustawo Manteuffelio (1832–1916) bibliotekos, – Sprawozdanie ze Stanu i Działalności Biblioteki <...> 1919/20, l. 26.

⁶⁷ Pavyzdžiui, didžiausi SBU bibliotekos donatoriai pirmaisiais metais buvo varšuviečiai – knygyno savininkas Michał Arct (322 veikalai / 434 tomiais); pagrindinis Varšuvos sodininkas, XIX a. pabaigoje pertvarkęs Saksų ir Krasinskių sodus, įkūręs Ujazdovo, Skaryševskio parkus, Franciszek Szanior (234/298); našlė Jadwiga Rembielińska, padovanojusi dalį savo vyro gydytojo Stanisławo Rembielińskiego bibliotekos (205/244) bei Barszczewska – gydytojo rentgenologo Czesławo Barszczewskio (1866–1919) bibliotekos veikalus (158/183) – Sprawozdanie ze Stanu i Działalności Biblioteki <...> 1919/20, l. 25–27.

⁶⁸ *Ibid.*, l. 25–31.

⁶⁹ *Ibid.*, l. 32–33.

rankraščių ir iš Pedagogikos bibliotekos buv. Vilniaus švietimo apygardos 283 tomai leidinių rusų ir vokiečių kalbomis. Tačiau tos pačios apygardos leidyklos leistų knygų tiražai (arti 40 000 egz.) SBU pasirodė beveik, tik trys jos knygos atkeliavo į biblioteką, o likusios nugulė sandėlyje⁷⁰. Rudens pradžioje Universitetui buvo perduoti 3 964 tomai iš Vokiečių draugijos bibliotekos⁷¹. Taigi SBU biblioteka per pirmuosius savo gyvavimo metus pasipildė daugiau kaip 15,6 tūkstančio tomų. Tačiau tai neprilygo senojo Universiteto bibliotekos, kuri, anot direktoriaus S. Ptaszyckio, 1831 m. turėjo iki 52 tūkst. tomų⁷², praradimams. Nėgana to, senasis Universitetas prarado ne tik spaudinius. Jis neteko šimtmečiais kauptų vertingų rankraščių, kartografinės, grafikos ir kt. rinkinių. O tokio dokumentinio paveldo papildymai SBU bibliotekoje buvo vienetiniai. Be minėtų rankraščių iš Vyskupų rūmų, per 1919–1920 m. dovanų gautas vienas rankraštis – Imperatoriškojo Vilniaus universiteto bibliotekos abėcėlinio katalogo pirmas tomas⁷³.

2. Rimtų bibliotekos paieškos arba žvilgsnis į emigracinius rinkinius

Nei vietinių rinkinių perdavimo, nei dovanų, nei pirkinų Stepono Batoro universitetui neužteko tam, kad galėtų vertingai papildyti perimtus Viešosios bibliotekos rinkinius ir (ar) kompensuoti senojo Universiteto praradimus. Todėl SBU žvilgsnis nuo pat egzistavimo pradžios nukrypsta į didžiąsias istorines, XIX a. lenkų ir lietuvių emigracijoje sukauptas kolekcijas. Beje, tokią situaciją beveik prieš pusšimtį metų pranašiška buvo numatę patys emigrantai. Paryžiaus Batinjolio priemiestyje veikiančios Lenkų mokyklos⁷⁴ vadovas, buvęs VU auklėtinis ir profesorius Sewerynas Gałęzowski⁷⁵ 1874 m.

⁷⁰ Ibid., l. 34; L. Czarkowski, Prawozdanie z czynności Biblioteki za czas od 21-go czerwca do 1-go sierpnia 1919 r., in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 12, l. 101rv. (ataskaita teikta VU atkūrimo vykdomojo komiteto posėdyje 1919 m. rugpjūčio 14 d., in: ibid., l. 100).

⁷¹ Sprawozdanie ze Stanu i Działalności Biblioteki <...> 1919/20, l. 34.

⁷² S. Ptaszycki, W sprawie strat Biblioteki Uniwersytetu <...>, 1920 04 14, l. 32.

⁷³ Sprawozdanie ze Stanu i Działalności Biblioteki <...> 1919/20, l. 28. Rankraštį padovanojo Józefo Zawadzkiego leidyklos ir knygyno savininkas Adamas Zawadzki. Šiandien ši rankraštinė knyga yra VUB RS funde „Traktatai ir mokslo darbai“, sign. F3-290_1, ir prieinama *Skaitmeninėse kolekcijose*.

⁷⁴ Batinjolio lenkų mokykla – nuo 1842 m. rudens veikusi aukštesnioji mokykla (licėjus), teikusi išsilavinimą lenkų ir prancūzų kalbomis po 1831 m. sukilimo iš Lenkijos ir LDK žemių į Prancūziją persikėlusiams daugybės sukilėlių su šeimomis vaikams. Iš pradžių glaudėsi Paryžiaus priemiestyje Chatillon-sous-Bagneux, 1844 m. persikėlė į Batinjoli (boulevard Batignolles 56). Kartu čia įsikūrė ir biblioteka, kuriai pradžią davė sukilimų herojės (teikusios pagalbą sužeistiesiems sukilėliams) Emilijos Sczanieckos (1804–1896), poetės, vertėjos Sewerynos Pruszkowos (1816–1905) ir VU auklėtinio, rašytojo, istoriko Józefo Ignaco Kraszewskio (1812–1887) dovanoti veikalai. Ir jau 1847 m. joje buvo 2 000 tomų. Plačiau žr.: Szkoła Polska na Batignolles, 1867, s. XXXV–XL; H. Więckowska, 1932, s. 6; I. H. Pugaczewicz, 2007, s. 11–14; J. Żebrowski, 2013, s. 340–348.

⁷⁵ Sewerynas Gałęzowski (1801–1878) vidurinius mokslus baigė Umanėje Bazilijonų mokykloje (Kyjivo gub.), 1819 m. pradėjęs mokytis VU, 1824 m. apgynė medicinos mokslų disertaciją *De variola mitigata*, skirtą aktualiai raupų problemai. Pradėjęs dirbti VU, 1828 m. išsiunčiamas stažuotis į Vakarų Europą. Neapolyje užklupus žinia apie sukilimą, grįžta į Varšuvą, tampa pagrindiniu sukilimo gydytoju. Sukilimui pralaimėjus S. Gałęzowski priverstas emigruoti į Vokietiją, o iš ten iš į Meksiką (1834). Į Europą sugrįžo prasidėjus Tautų pavasariui (1848), įsikūrė Paryžiuje. 1852 m. mokyklos tarybos nario poeto A. Mickevičiaus iniciatyva paskirtas Batinjolio lenkų mokyklos tarybos pirmininku. Vadovavo mokyklai 25 metus. J. Lelewelio rinkinių perėmėjas ir vienas iš jo testamento vykdytojų, kartu su VU alumnų, rašytoju ir leidėju Eustachyjumi Januszkieviciumi parvežęs J. Lelewelį iš Briuselio į Paryžių ir buvęs jo mirties liudininku (iš S. Gałęzowskio gauta J. Lelewelio plaukų sruoga šiandien saugoma VUB RS F12-478a). Žr.: „Doktor Seweryn Gałęzowski“, in: *Gazeta Narodowa*, 1878, nr 82 (9 kwietnia), s. 1; H. Więckowska, 1957, s. 408, 412–416; A. Magowska, 2012, s. 117–120; D. Mucha, 2017, s. 45–46.

sausio 3 d. laiške Rapersvilio muziejaus įkūrėjui grafiui Władysławui Plateriui⁷⁶, kaip tik pretenduojančiam perimti mokyklos saugomus gausius ir turtingus emigracinius rinkinius (tarp jų ir Lelewelio)⁷⁷, rašė, kad „jei Vilnius ateityje Lenkijoje atgaus savo senąją poziciją, o Vilniaus universitetas sugrąžintas gyvenimui vėl taps šviesos ir mokslo vieta lenkų jaunuomenei, visa šiandieninė Batinjolio biblioteka turės būti išsiųsta į Vilnių, kad taptų kertiniu akmeniu, pakeisiančiu senąją po 1831 m. į Kyjivą ir kitas rusų mokyklas išvežtą [biblioteką]“⁷⁸. Nededant vilčių į su(si)grąžinimą išvežtų vertybių, bet matant prarastų kultūros vertybių *atkūrimą* turtingais leidiniais, rankraščiais, žemėlapiais ir etc., kauptais bei puoselėtais Imperatoriškojo Vilniaus universiteto bendruomenės narių, netekusių ne tik savosios *Alma Mater*, bet ir Tėvynės, pradeda žvelgti ir šios senosios aukštosios mokyklos tradicijų perėmėjas Stepono Batoro universitetas.

Kaip tik iškilmingo bibliotekos atidarymo išvakarėse – 1919 m. lapkričio 19 d. SBU Senate literatūros istorikas, pirmasis Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas prof. Józefas Kallenbachas (1861–1929) pristatė Rapersvilio muziejaus archyvo ir bibliotekos, dubletų iš Lenkų bibliotekos Paryžiuje bei Lelewelio bibliotekos parsivežimo į Vilnių idėjas⁷⁹. O Universiteto bibliotekos „korespondentu“ ar bibliotekininku Paryžiuje pasiūlytas ir paskirtas čia gyvenantis, Lenkų bibliotekoje dirbęs jauniausias poeto A. Mickievičiaus sūnus Józefas Mickiewiczzius (1850–1938)⁸⁰. Tiesa, pirminis J. Mickiewiczziaus klausimo teikėjas SBU Senatui – bibliotekos direktorius S. Ptaszycis, buvo nurodęs, kad bibliotekai nuolatinis „korespondentas“ Paryžiuje reikalingas dėl suprastėjusios komunikacijos su užsieniu, negalint įprastu būdu (per knygynus) įsigyti ir parsivežti taip reikalingų SBU bibliotekai knygų iš Prancūzijos ir „Lotynų sąjungos šalių“⁸¹. Kol kas sunku detaliau nusakyti, ar (ir) kiek jaunėlio Mickiewiczziaus paskyrimas galėjo būti išnaudojamas emigracinių rinkinių klausimais, bet SBU bibliotekai reikalingų naujų leidinių paieškai ir pirkimui jis buvo pasitelkiamas. Pavyzdžiui, 1920 m. liepos pradžioje

⁷⁶ Władysławas Plateris (Broel-Plater) (1808–1889) dalyvavo 1830–1831 m. sukilime kartu su pussesere Emilija Plateryte ir broliu Cezariu. Po sukilimo emigravo į Prancūziją, Paryžiuje kartu su Cezariu jo iniciatyva įkūrė „Lietuvos draugiją“ (vėliau „Lietuvos ir Rusijos žemių draugija“), vieną iš pirmųjų, besirūpinančių šviečiamąja ir kultūrine emigrantų veikla. Jos veikloje dalyvavo L. Chodzka, J. Lelewelis, A. Mickievičius, J. Slovackis, S. Konarskis ir kt. Nuo 1844 m. W. Plateris apsigyveno Šveicarijoje, prie Ciuricho (*villa Broelberg*). 1870 m. Rapersvilyje savo ir kitų emigrantų lėšomis įsteigė Lenkų nacionalinį muziejų. Platerio mirties metais muziejaus bibliotekoje jau buvo 33 tūkst. tomų ir daugiau kaip 1,3 tūkst. rankraščių – žr. S. Kieniewicz, 1976, s. 686–691; S. Milewski, 2016, s. 14–16, 32–46.

⁷⁷ XIX a. aštunto dešimtmečio pradžioje Batinjolio lenkų mokyklą užgriuvus finansiniams sunkumams, S. Gałęzowski buvo priverstas parduoti pastatą ir įsigyti mažesnę, kuriame vietos bibliotekai jau buvo per mažai. Todėl mokykla buvo priversta ieškoti kitų alternatyvų, kur saugoti čia esančius emigracinius rinkinius. Tarp pretendentų buvo dailininkas, meno kolekcininkas Sewerynas Mielżyński (m. 1872) su Poznanės mokslo bičiulių draugija ir W. Plateris su Rapersviliu. Tačiau susitarta su Kurniko pilies savininku grafu Janu Działyńskiu (1829–1880), kurio tėvas Tytas Działyński čia buvo įsteigęs biblioteką. D. Bolewska, 1973, s. 6–7; I. H. Pugacewicz, 2007, s. 19.

⁷⁸ [S. Gałęzowskio laiškas W. Plateriui], 1874 01 03, in: BK PAN, AB 81a, l. 13r–13v; Laišką cituoja ir publikuoja D. Bolewska, 1973, s. 7, 18–20.

⁷⁹ Protokół Nr 6 posiedzenia Senatu Akademickiego USB, 1919 11 19, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 944, l. 118v.

⁸⁰ Ibid., l. 117 (byloje įrišant protokolą sumaišyta lapų eilės tvarka). Apie J. Mickiewiczzių žr.: A. Wyleżyńska, „Spadkobierca dobrości (W pierwszą rocznicę zgonu Józefa Mickiewicza)“, in: *Tygodnik Ilustrowany*, 1939, nr 34 (20 sierpnia), s. 653–655.

⁸¹ S. Ptaszyci, Do Wysokiego Senatu USB, 1919 11 05, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)Bb, b. 580, l. 4.

Vilniui ir Universitetui jau gyvenant nerimu dėl bolševikų grėsmės, o tuoj pat ir evakuacijos ritmu⁸², į Paryžių nupirkti ir parvežti bibliotekai reikiamų prancūziškų knygų siunčiamas minėtas J. Wilczyński kartu su romanistu prof. Stefanu Glixelliu, o padėti jiems jų įsigyti turėjo SBU bibliotekininkas Paryžiuje J. Mickiewiczzius⁸³.

Tačiau grįžkime prie 1919 m. rudens. Tuoj pat po Senato posėdžio lapkričio 24 d. SBU rektorius Michalas Siedleckis rektorate sušaukė specialų pasitarimą⁸⁴, į kurį pakviesti bibliotekos direktorius S. Ptaszyckis, pirmininkaujantis Bibliotekos komisijai⁸⁵ prof. kun. Kazimierzus Zimmermannas, Menų fakulteto dekanas, Vilniaus mylėtojų draugijos įkūrėjas prof. Ferdynandas Ruszczycas, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos pirmininkas dr. Władysławas Zahorskis, sekretoriauti turėjęs filosofas dr. Tadeuszus Czeżowski. Kvieti buvo ir valdžios atstovai – Vilniaus miesto komisaras Janas Piłsudskis, miesto prezidentas Witoldas Bańkowski, Vilniaus apygardos komisaras Konradas Niedziałkowski, Rytų žemių Viešojo švietimo skyriaus šefas Lucjanas Zarzeckis – tačiau šie neatvyko⁸⁶. Pasitarime vėl referavus prof. J. Kallenbachui, svarstomos galimybės Vilnių ir jo universitetą praturtinti emigraciniais rinkiniais. J. Kallenbachas referentu tiek Senate, tiek rektorato posėdyje pasirinktas neatsitiktinai. Tuo metu jis jau garsus mickevičistas, XIX a. devintajame dešimtmetyje ne kartą dirbęs Lenkų bibliotekoje ir A. Mickevičiaus muziejuje Paryžiuje, dvylika metų (1889–1901) profesoriavęs Fribūro universitete, o nuo 1893 m. esantis Rapersvilio muziejaus draugijos nariu korespondentu⁸⁷. 1902 m. jo, tuo metu Krasińskių bibliotekos direktoriaus, ekspertinė nuomonė buvo lemiama, įvertinant grafo Antano Tiškevičiaus (1866–1919) iš prof. Valerijono Gurskio (1790–1874) paveldėtojų įsigytos bibliotekos dokumentų dalį. Pasirodė, kad tai – senojo Vilniaus universiteto paveldas, apėmęs tiek Edukacinės mokyklos, tiek ypač Imperatoriškojo universiteto laikotarpius, sukauptas VU likvidacinės komisijos nario, profesoriaus Mykolo Pelkos-Polinskio (1785–1848), kurio archyvą ir paveldėjo svainis V. Gurskis. Šiuos vertingus dokumentus įsigijo minėtasis A. L. Czartoryskis, praturtinda-

⁸² Plačiau apie Vilniaus nuotaikas žr. A. Wrzosek, W. Horoszkiewiczówna, 1923, s. 48–50. Anot tuometinio rektorius M. Siedleckio, 1920 m. liepos 2 d. jis oficialiai buvo informuotas apie gresiantį pavojų, liepos 3 d. įsakyta ruošti evakuacijai, liepos 5 d. nustatytas galutinis jos terminas, o 9-os dienos ankstyvą rytą iš Geležinkelio stoties į Varšuvą išvyko pirmieji trys vagonai su sukrautu Universiteto kanceliarijos archyvu ir kt. vertingu turto, taip pat profesoriai su šeimomis, pasiėmę šiokių tokį turta. – M. Siedlecki, Sprawozdanie JM. Rektora USB z rok szkolny 1919–1920, 1921 01 15, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 47, l. 112. Plg. M. Siedlecki, 1929, s. 99–102.

⁸³ Do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (toliau – MWRiOP), 1920 07 01, in: VUB RS, F47-88/4, l. 57; Do p. prof. Glixellego, 1920 07 03, in: ibid., l. 62; Do Pana Józefa Mickiewicza Bibliotekarza USB w Paryżu, 1920 07 03, in: ibid., l. 63; Do Pana prof. J. Wilczyńskiego, 1920 07 03, in: ibid., l. 64.

⁸⁴ M. Siedlecki, Do Prof. D-ra J. Kallenbacha [pakvietimas], 1919 11 20, in: LCVA, f. 175, ap. 5(IV)B, b. 1, l. 99; Protokół konferencji, która odbyła się w Rektoracie Uniwersytetu w sprawie przeniesienia zbiorów Rapperswylskich do Wilna, 1919 11 24, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 27, l. 39.

⁸⁵ Pirmoji Bibliotekos komisija buvo patvirtinta SBU Senato 1919 m. spalio 29 d., o pirmasis jos posėdis įvyko lapkričio 8 d. Pagal SBU laikinojo Statuto § 53 komisiją sudarė po vieną atstovą nuo fakulteto ir vienas narys, reprezentuojantis mokslą už Universiteto sienų. Komisija buvo patariamasis organas bibliotekos klausimais. Iš esmės bibliotekos direktorius turėjo atsizvelgti į jos išvadas, – žr. Protokół Nr 3 posiedzenia Senatu Akademickiego Uniwersytetu w Wilnie, 1919 10 29, l. 153v; Protokół I posiedzenia komisji bibliotecznej, 1919 11 08, in: VUB RS, F47-A350, l. 3.

⁸⁶ Protokół konferencji, <...> w sprawie przeniesienia zbiorów Rapperswylskich do Wilna, 1919 11 24, l. 39r.

⁸⁷ *Sprawozdanie z Zarządu Muzeum*, 1894, s. 6, 24; J. Starnawski, 1992, s. 19–20; W. Woźnowski, 2000, s. 156–158.

mas Krokuvos Čartoriskių muziejaus rinkinius⁸⁸, ir kurie kartu su jo paties turėtais universitetiniais dokumentais, kaip jau minėjome, SBU atidarymo iškilmėse buvo pažadėti Vilniaus universitetui. Taigi J. Kallenbacho darbas Šveicarijoje, jo ryšiai Rapersvilyje ir Paryžiuje, darbas bibliotekose buvo neįkainojama patirtis SBU pradedant emigracinių rinkinių parsivežimo į Vilnių istoriją.

Jau nuo pat pradžių emigracinių bibliotekų parsivežimo klausimu J. Kallenbachas kontaktavo su W. Mickiewicziumi Paryžiuje, Lenkų muziejaus Rapersvilyje bibliotekininku Adamu Lewaku (1891–1963) ir šio muziejaus direktoriumi, Ženevos universiteto prof. Zygmuntu (Sigismund) Laskowskiumi (1841–1928). Su šiais žmonėmis svarstytos Rapersvilio muziejaus archyvo ir bibliotekos bei Lelewelio asmeninės bibliotekos, esančios Kurnike, parsivežimo į Vilnių galimybės. J. Kallenbachas Senato posėdžiui parengė (o šis vienbalsiai priėmė) ir laišką tuometiniam Kurniko savininkui grafiui Władysławui Zamoyskiui (1853–1924)⁸⁹, tuo metu gyvenusiam Paryžiuje ten pat, kur buvo įsikūrusi Lenkų biblioteka su A. Mickevičiaus muziejumi⁹⁰. Anot SBU profesoriaus teiktos informacijos, dėl J. Lelewelio bibliotekos grafas „neatsisakys, bet turi būti kreiptasi mandagiai, o kartu ir energingai“⁹¹. Taip mandagiai SBU Senato vardu J. Kallenbachas ir kreipėsi. Anot jo, Lelewelio biblioteka, po jo mirties esanti Kurnike, laukė geresnių laikų, kad pagal savininko minčių intenciją, pasak tų paskutinių minčių vykdytojo S. Gałęzowskio, būtų atiduota viešam naudojimui kaip „nacionalinė nuosavybė“⁹². Todėl J. Kallenbachas grafo klausė, ar W. Zamoyskis nelaikytų tinkamiausiu, kad Lelewelio biblioteka praturtintų atkurto Vilniaus universiteto biblioteką. Tokį prašymą SBU profesorius argumentavo: 1) J. Lelewelis buvo VU auklėtinis, o paskui ir du kartus profesorius bei didelis Universiteto pasididžiavimas; 2) pati Universiteto biblioteka dėl imperinės apiplėšimo ir rusifikacinės politikos 1832 ir 1863 m. yra vargana, ypač mokslo veikalais. Todėl Senatas būtų labai dėkingas, jeigu grafo sprendžiamuoju balsu Lelewelio biblioteka atsidurtų Vilniaus universitete⁹³. Tačiau, kalbant apie šią biblioteką tik kaip apie „nacionalinę nuosavybę“, jau paties J. Kallenbacho minčių logika programavo, kad šiuo klausimu teks susidurti su Lenkijos valstybinėmis institucijomis. Todėl Senate siūlytos platesnės akcijos galimybės, pavyzdžiui, SBU rektorius kreipimasis Varšuvoje į Lenkijos tikybių ir viešojo švietimo ministerijos Aukštųjų mokyklų

⁸⁸ Plačiau žr.: L. Uziębło, „Puścizna po profesorach wileńskich“, in: *Tygodnik Ilustrowany*, 1902, nr 45, s. 885–887; idem, „Zbiory po prof. Polińskim“, in: *Wędrowiec*, 1902, nr 44, s. 873; nr 45, s. 893–894; K. Bartnicka, 2002, s. 79–80.

⁸⁹ [J. Kallenbacho laiškas grafiui W. Zamoyskiui], [prieš 1919 11 19], in: LCVA, f. 175, ap. 5(IV)B, b. 1, l. 166; Protokół Nr 6 posiedzenia Senatu <...>, 1919 11 19, l. 118v.

⁹⁰ W. Zamoyskis Kurniką paveldėjo 1882 m. po Jano Działyńskio, kuris, būdamas bevaikis, savo valdas paliko sūnėnui, mirties. Tačiau su motina Jadwiga Zamoyska iš Działyńskių ir seserimi Maria 1885 m., kaip Prancūzijos piliečiai, buvo išstremti iš Kurniko Prūsijos valdžios. Nuo tada būdavo Galicijoje arba Paryžiuje, kur turėjo iš tėvo generolo Władysława Zamoyskio paveldėtus apartamentus Šv. Liudviko saloje (*Quai d'Orléans n° 6*). Šis XVII a. keturių aukštų pastatas, esantis netoli garsiojo Čartoriskių *Hotel Lambert*, 1853 m. buvo nupirtas lenkų emigrantų (tarp kurių buvo ir W. Zamoyskio tėvas), kad čia būtų galima perkelti nuo 1838 m. gyvuojančios, bet jau kelis kartus keitusios adresą Lenkų bibliotekos didėjančius turtus. Žr. Z. Bosacki, 1986, s. 14–21; M. Strzyżewski, 2015, s. 179.

⁹¹ Bibl. Lelewela [J. Kallenbacho komentaras], in: LCVA, f. 175, ap. 5(IV)B, b. 1, l. 167.

⁹² J. Kallenbacho komentare dar yra nurodoma, kad S. Gałęzowskis mokėjo J. Leleweliui pensiją, o šis ją ėmė kaip avansą už savo Biblioteką, kad ši po jo mirties taptų „nacionalinė nuosavybė“ (*własnością narodową*) – ibid.

⁹³ [J. Kallenbacho laiškas grafiui W. Zamoyskiui], [prieš 1919 11 19], l. 166.

sekcijos vadovą, dalyvavusį atkuriant Vilniaus universitetą, prof. Adamą Wrzoseką. Kartu bijota, kad valdžios koridoriuose gali iškilti argumentų prieš Vilnių, juk šis „dar tikrai nėra Lenkijos valstybėje“⁹⁴. Anot J. Kallenbacho: „*Qui trop embrasse*“⁹⁵ – bet jei nedėsime jokių pastangų, tada liksime be rimtos bibliotekos, o tai jau – hamletiškasis klausimas: *to be or not to be*.“⁹⁶ Taip planuojant, abejojant ir patiems save įspėjant per daug neužsigriebti, buvo puikiai suprantama, kad atsikūrusio Universiteto bibliotekai vis dėlto reikalingi solidūs emigraciniai rinkiniai.

Be to, Lelewelio bibliotekos klausimu toli esantį grafą trukdė ne tik Vilnius. Kiek anksčiau, 1919 m. spalio 29 d., į grafo apartamentus Paryžiuje iš Kurniko laišką išsiuntė ilgametis Kurniko bibliotekos vadovas istorikas Zygmuntas Celichowski⁹⁷. Nuvilnijus SBU atidarymo iškilimėms, jis tikėjosi, kad Vilniaus universitetas paprašys Lelewelio rinkinių, kurie, kaip ir kiti iš Batinjolio atkeliavę rinkiniai, čia buvo saugomi depozito teisėmis. Todėl Z. Celichowski paprašė W. Zamoyskio padaryti šio Batinjolio depozito 1874 m. perdavimo-priėmimo akto, pasirašyto Lenkų mokyklos vadovo S. Gałęzowskio ir Kurniko savininko grafo Jano Działyńskio, kopiją. Anot Z. Celichowskio, dokumentas gali būti arba Lenkų bibliotekoje, arba Batinjolio mokykloje⁹⁸. Išlikusi W. Zamoyskio ranka daryta šio akto kopija⁹⁹ liudija šio prašymo įvykdymą, tačiau kaip buvo (ir ar buvo) reaguota grafo į prašymą iš Vilniaus – atsakymo neturime.

O ir pats SBU 1919 m. rudenį hamletišką klausimą pasirinko spręsti, susikoncentravęs ne į Lelewelio rinkinius. Nors minėtame specialiame posėdyje rektorate lapkričio 24 d. J. Kallenbachas ir konstatavo, kad garsiojo istoriko biblioteka, esanti Kurnike, ir dubletai iš Lenkų bibliotekos Paryžiuje Vilniui būtų nepaprastai vertingi, esminiu svarstymo punktu tapo idėja parsivežti Rapersvilio rinkinius. Kartu į svarstymus buvo įtrauktos Vilniaus mokslo bičiulių ir Vilniaus mylėtojų draugijos¹⁰⁰. Šio klausimo svarstymo skubotumą lėmė Rapersvilio muziejaus tarybos suvažiavime prof. Z. Laskowskio išreikšta mintis, jog muziejaus rinkinius reikia atiduoti Lenkijos vyriausybei, tiesa, į šalį pirma perkelti biblioteką ir archyvą, o muziejines vertybes dar palikti Rapersvilyje¹⁰¹. Nors svarstymai dėl rinkinių perkėlimo nebuvo naujiena. Ši mintis nuo pat XX a. pradžios¹⁰² svarstyta tiek pačiame muziejuje Šveicarijoje, tiek lenkiškosios visuomenės nuo Lvivo ir Vilniaus iki Varšuvos

⁹⁴ Bibl. Lelewela [J. Kallenbacho komentaras], l. 167.

⁹⁵ Čia panaudotas kalambūras, pažodžiui reiškiantis „Kas bučiuojasi per daug“, parentas prancūzų patarle, įspėjantią nepersistenti („qui trop embrasse, mal étreint“ = „kas per daug užsimoja, pralaimi“).

⁹⁶ Bibl. Lelewela [J. Kallenbacho komentaras], l. 167.

⁹⁷ Zygmuntas Celichowski (1845–1923) Kurnike pradeda dirbti 1869 m. kaip grafo J. Działyńskio sekretorius, o 1870 m. perima vadovavimą bibliotekai. Nuo 1876 m. jam buvo patikėta tvarkyti ir visas Działyńskių, o vėliau Zamoyskių valdas. Daugiau žr. J. Grycz, 1929, s. 62–73.

⁹⁸ [Z. Celichowskio laiškas W. Zamoyskiui], 1919 10 29, in: BK PAN, BK 7668, l. 204, prieiga: <<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/edition/119866>>.

⁹⁹ W. Zamoyskio darytas akto nuorašas šiandien saugomas: BK PAN, AB 81a, l. 1.

¹⁰⁰ Protokół konferencji, <...> w sprawie przeniesienia zbiorów Rapperswylskich do Wilna, 1919 11 24, l. 39v; plg. F. Ruszczyc, 1994, s. 60–61.

¹⁰¹ Rapperswil (poufność) [J. Kallenbacho komentaras], in: LCVA, f. 175, ap. 5(IV)B, b. 1, l. 167v.

¹⁰² Žr., pavyzdžiui, L.A. [Ludwik Abramowicz], „Na Wawel“, in: *Kurier Litewski*, 1907, nr 151 (12 lipca), s. 1; [Zbiór wycinków z czasopism z lat 1910–1928 dotyczących Muzeum w Rapperswilu], in: Biblioteka Narodowa, Rps 5551 IV, prieiga: <<https://polona.pl/item/materialy-dotyczace-dzialalnosci-aleksandra-czolowskiego-jako-czlonka-rady-muzealnej-w-MzIzMzEwMjc/0/#info:metadata>>.

spaudoje. Tačiau minėtas Z. Laskowskio pasisakymas vėl suaktyvino pretendentes į Rapersvilio emigracinius turtus¹⁰³. Būtent tokia kontekste 1919 m. rudenį prie Liublino, Lvivo, Varšuvos, Poznanės, kurie jau buvo pradėję žingsnius Lenkijos valdžios institucijose, prisidėjo ir Vilnius su atkurtu Universitetu. Jo mūruose ir buvo deklaruota apie būtinumą nedelsiant pradėti energingas pastangas Steigiamojo seimo ir vyriausybės atžvilgiu, kad Rapersvilio muziejaus, o pirmiausia bibliotekos ir archyvo, rinkiniai atsidurtų Vilniuje¹⁰⁴. Gruodžio 9 d. išsiųstas laiškas Lenkijos tikybų ir viešojo švietimo ministerijai, prašant kad ši imtųsi atitinkamų veiksnių Vilniaus naudai, kai Rapersvilio muziejaus likimas bus sprendžiamas Lenkijos Valstybės Viršininko, Seimo, Vyriausybės¹⁰⁵. Pastarosios buvo laikomos kaip „Lenkų Tautą“ reprezentuojančios institucijos, kuriai iš Vilniaus kilęs 1831 m. sukilimo dalyvis grafas W. Plateris 1870, 1880 ir 1881 m. fundaciniuose aktuose ir atidavė Rapersvilio muziejų¹⁰⁶. SBU ėmėsis tokios iniciatyvos, Rapersvilio bibliotekos ir archyvo emigracinių rinkinių nugulimą Vilniuje (numatyta ir vieta – Sluškų rūmai¹⁰⁷) argumentavo taip: 1) nes juos kaupę vyrai – fundatorius Władysławas Plateris bei Leonardas Chodźka (1800–1871), kurio kolekcija 1874 m. buvo nupirktą pirmoji¹⁰⁸, kilę iš Lietuvos. Ir jei šie abu emigrantai šiandien galėtų prisikelti iš numirusiųjų, jie tikrų tikriausiai pasiūlytų Vilnių kaip vietą savo rinkiniams; 2) nes iš universitetinių miestų Vilnius yra pats skurdžiausias XIX a. mokslo rinkiniais, ypač dėl rusų valdžios vykdytos rusifikacinės politikos. SBU biblioteka negali prilygti turtingoms Krokuvos, Lvivo, Varšuvos, Poznanės ir kitoms bibliotekoms. O Rapersvilyje yra tai, ko trūksta, ir tai praturtintų šios bibliotekos rinkinius ir suteiktų jai ypatingą vertę¹⁰⁹. Iš kitos pusės, Universitetas suprato, kad įsirašant į Lenkijos miestų pretendentių eilę, Vilniaus galimybes riboja neaiški jo politinė priklausomybė ir neišsprendęs Lenkijos šiaurės rytinės sienos klausimas¹¹⁰.

Rapersvilio rinkinių idėja toliau gvildinama ir 1920 m. pradžioje – sausio 13 d. klausimas svarstomas Vilniaus mokslo bičiulių draugijoje¹¹¹; dar vienas minėtos draugijos ir Vilniaus mylėtojų draugijos pasitarimas dėl vertingų rinkinių įsigijimo vyksta vasario 2 d. SBU Sniadeckių salėje¹¹². Čia pat Vilniaus spaudoje pasirodo visuomenės nuomonės, referuojančios Vilniaus suinteresuotumą šiuo klausimu ir grindžiančios jo teisę į Rapersvilio rinkinius prieš Varšuvą, Krokuvą, Lvivą¹¹³. Šiuo klausimu vasario 10 d. „Echo Litwy“ pasisakė net Vilniaus lietuvis Mykolas Biržiška – jis stojo į lenkiškojo SBU pusę. Aišku, tikėdamasis, kad kada nors šiame universitete šeimininkaus lietuviai. Sukritikavęs Lenki-

¹⁰³ Rapperswil (poufność) [J. Kallenbacho komentaras], l. 167v.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Do MWRiOP w Warszawie, 1919 12 09, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 27, l. 68r.

¹⁰⁶ Ibid.; Dėl fundacinių aktų žr.: D. Małyżek, 2009, s. 87; S. Milewski, 2016, s. 34, 42–43, 45.

¹⁰⁷ Protokół konferencji, <...> w sprawie przeniesienia zbiorów Rapperswylskich do Wilna, 1919 11 24, l. 39v.

¹⁰⁸ M. Ptasińska, 2018, s. 145.

¹⁰⁹ Do MWRiOP w Warszawie, 1919 12 09, l. 68r–68v.

¹¹⁰ Ibid., l. 68v.

¹¹¹ F. Ruszczyk, 1994, s. 60–61.

¹¹² „O zbioru dla Wilna“, in: *Dziennik Wileński*, 1920, nr 26 (1 lutego), s. 5.

O tuo pat metu Kurniko „fronte“ J. Kallenbacho susirašinėjimas su Z. Celichowskium vyksta tik dėl SBU Humanitarinio fakulteto Polonistikos seminarui skirtų knygų, žr. LCVA, f. 175, ap. 5(IV)B, b. 1, l. 159; *Dziennik podawczy* 1919/20, in: LCVA, f. 175, ap. 5(IV)A, b. 1, l. 33.

¹¹³ jot. [Jan Obst], „O Muzeum Rapperswila“, in: *Dziennik Wileński*, 1920, nr 26 (1 lutego), s. 4.

jos bandymą eliminuoti Vilnių iš pretendentų į turtus, kurie buvo kaupti „Lietuvos piliečio“ funduotame muziejuje, dovanoti „lietuvių“ ir tarp kurių – rankraščiai, fotografijos, kitos muzealijos, gautos iš Lietuvos arba susijusios su Lietuva, jis pareiškė, kad Rapersvilio rinkiniai turi būti grąžinti Lietuvai ir saugomi jos sostinėje Vilniuje¹¹⁴. Anot M. Biržiškos, jų priežiūra turėtų būti patikėta Vilniaus universitetui, kaip tinkamiausiai ir labiausiai suinteresuotai institucijai. Jos rinkinių praturtinimas „po padalijimų laikotarpio medžiaga“ būtų nepaprasta trauka mokslo žmonėms ir visų pirma akademiniam jaunimui¹¹⁵. Kovo 1 d. J. Kallenbachas siunčia laišką Z. Laskowskiui nuo *Piliečių komiteto Rapersvilio muziejaus klausimu*¹¹⁶, į kurį pastarasis, jį gavęs Ženevoje, tuoj pat atsako kovo 18 d.¹¹⁷, o Vilnių atsakas pasiekia balandžio pradžioje¹¹⁸. Muziejaus tarybos pirmininkas painformavo, kad šios tarybos nariui, Lenkijos Steigiamojo seimo deputatui dr. Leonardui Tarnawskiui buvo suteiktas mandatas pristatyti Memorialą, su prašymu išstudijuoti Rapersvilio rinkinių klausimą ir priimti galutinį sprendimą¹¹⁹. Ir nors Z. Laskowskis laiške palieka vilties Vilniui („Manau, ir toliau lieka aktualūs Jūsų Komiteto pateikti argumentai <...>“¹²⁰), tačiau dabar, kai muziejaus taryba atidavė šios svarbios institucijos likimą į Lenkijos valdžios rankas, pastaroji ir nuspręs, kur bus perkelti Rapersvilyje saugomi „Lenkų Tautos“ turtai. Ir muziejaus tarybos nuomonės tikrai neklaus¹²¹.

Taip planuojant ir diskutuojant apie Rapersvilio bibliotekos bei archyvo parsivežimo idėją, atėjo ir 1920-ųjų vidurvasaris. Liepos viduryje Vilnius atsidūrė bolševikų, o paskui lietuvių rankose. Stepono Batoro universitetas liepos pradžioje buvo priverstas evakuotis į Varšuvą, o artėjant Raudonajai armijai prie Lenkijos sostinės, rugpjūtį pasitraukė į Poznanę¹²². Tuo pat metu iš Kauno su Aukštaisiais kursais pradeda keltis lietuviai ir savo žinion perima Universitetą, pradamas kurti Lietuvos universitetas¹²³. Lenkiškasis universitetas į Vilnių grįžta spalio viduryje¹²⁴, jau Lucjanui Źeligowskiui užėmus miestą.

¹¹⁴ M. Birzyszka, 1920, s. 110.

¹¹⁵ Ibid., s. 111.

¹¹⁶ Apie šį laišką su dviem priedais užsimenama Z. Laskowskio atsakyme.

¹¹⁷ S. Laskowski, Wielmożny Dr. Professor Józef Kallenbach, 1920 03 18, in: LCVA, f. 175, ap. 5(IV)B, b. 1, l. 195.

¹¹⁸ [Vokas Z. Laskowskio laiško J. Kalebachui], in: ibid., l. 194.

¹¹⁹ S. Laskowski, Wielmożny Dr. Professor Józef Kallenbach, 1920 03 18, l. 195r.

¹²⁰ Ibid., l. 195v.

¹²¹ Ibid.

¹²² M. Siedlecki, Sprawozdanie JM. Rektora USB z rok szkolny 1919–1920, l. 112–113; plg. M. Siedlecki, 1929, s. 103–104.

¹²³ „Aukštųjų kursų sutvarkymas“, in: *Lietuva*, 1920, Nr. 169 (rugpjūčio 11), p. 2; „Raud. armijos evakuacija, įstaigų atidavimas“, in: *Vilniaus aidas*, 1920, Nr. 5 (rugpjūčio 14), p. 2; „Vilniaus „Eltos“ skyriaus pranešimas“, in: *Laisvė*, 1920, Nr. 164 (rugpjūčio 17), p. 2; „Iš Vilniaus kronikos“, in: *Lietuva*, 1920, Nr. 189 (rugsėjo 3), p. 1; „Vilniaus universitetas jau pradamas tvarkyti“, in: *Vilniaus aidas*, 1920, Nr. 29 (rugsėjo 12), p. 3. O Poznanėje esančią SBU vadovybę jau po Varšuvos mūšio pergales (dar vad. stebuklo prie Vyslos) pasiekus žiniai apie rengimąsi deryboms su Lietuva, ši prašo Varšuvos užtikrinti Vilniaus universiteto, kaip lenkiškos institucijos, likimą. Kartu pasiūlo savo narius į delegaciją, kurie gali ginti Universiteto reikalus ir savo tyrimais bei žiniomis yra susiję su Lietuvos ir Rusijos bei VU istorija: rektorius M. Siedleckį, Teologijos fakulteto dekaną kun. prof. B. Źongołowiczų, puikiai kalbantį lietuviškai, rusiškai ir prancūziškai, prof. L. Janowskį, kuris kalba rusiškai ir prancūziškai, bei Aukštųjų mokyklų sekcijos vadovą A. Wrzoseką. Źr. Do Ministerstwa Spraw Zagranicznych, 1920 08 22, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 66, l. 108; Do Ministerstwa Spraw Zagranicznych, 1920 09 09, in: ibid., l. 104.

¹²⁴ M. Siedlecki, Sprawozdanie JM. Rektora USB z rok szkolny 1919–1920, l. 114; M. Siedlecki, 1929, s. 104–105.

Planuota ateitis su Rapersvilio turtais pernelyg užsitęsė, ir ne Vilniaus naudai... 1921 m. spalio 21 d. Lenkijos Seimas priėmė rezoliuciją dėl Rapersvilio muziejaus rinkinių perėmimo Lenkijos valstybės nuosavybėn¹²⁵, o deryboms su Šveicarijos vyriausybe užsitęsęs, tik 1927 m. spalio viduryje specialiu penkiolikos vagonų traukiniu (kartu su Tado Kosciuškos širdimi¹²⁶) buvo atvežta į Varšuvą 89 890 spaudinių, 26 355 rankraščiai, 9 423 kitos muzealijos. Iš pradžių Rapersvilio turtai nugulė Centrinėje kariuomenės bibliotekoje kaip besikuriančios Nacionalinės bibliotekos depozitas, o pabaigus statyti šios pastatą perkelti į ten¹²⁷. SBU bendruomenei beliko Rapersvilio rinkinius iš arčiau pažinti tik iš ten bibliotekininku dirbusio, šiuos emigracinius turtus tvarkiusio ir Varšuvon parvežusio A. Lewako¹²⁸ pranešimo 1927 m. gruodį SBU Sniadeckių salėje¹²⁹.

3. Užsitęsęs Joachimo Lelewelio testamentu (i)vykdymas

Prie Lelewelio asmeninės bibliotekos Kurnike klausimo SBU vėl grįžta po daugiau kaip dvejų metų. Anot rektoriaus Alfonso Parczewskio (1922–1924), pasirūpinti anksčiau šiuo rinkiniu sutrukdė 1920-ųjų evakuacija, o grįžus – užgriuvę organizaciniai sunkumai¹³⁰. Reikėjo ne tik atkurti mokymosi procesą, surinkus atgal ne tik profesūrą¹³¹, bet ir jaunuomenę, kurios nemažai buvo lenkų kariuomenėje fronte¹³², o daliai studentų, kurie sugrįžo į Vilnių, reikėjo materialinės pagalbos, nes bolševikai taip nusiaubė jų būstus, kad nelikę nei pragyvenimo šaltinių, nei drabužių¹³³. Organizuojant iš naujo Universiteto darbą, slėgė nutrūkę pastatų tvarkymo ir remonto darbai, o dalis pastatų buvo užimti lenkų kariuomenės¹³⁴, bolševikų buvo nuniokotas besikuriantis Botanikos sodas Zakrete (dab. Vingio parke), nepabaigtos pradėtos naujos Observatorijos statybos ir įrengimas¹³⁵. Taip pat SBU reikėjo spręsti opią studentų bendrabučių ir profesūros butų trū-

¹²⁵ „Obrady Sejmu Walnego. Wrażenia ogólne“, in: *Kurjer Polski*, 1921, nr 287 (22 paždziernika), s. 1; „Przejęcie Muzeum Narodowego w Rapperswilu przez państwo“, in: *Kurjer Polski*, 1921, nr 290 (25 paždziernika), s. 4.

¹²⁶ Tado Kosciuškos, mirusio Zoloturne (Šveicarija), palaikai 1818 m. buvo pargabenti į Krokuvą ir palaidoti Vavelio katedroje. O jo širdį iki savo mirties puošnioje urnoje saugojo Zoloturne jį globojusios šeimos duktė Emilia Zeltner. 1895 m. urna buvo atiduota Rapersvilio muziejui.

¹²⁷ S. Demby, 1930, s. 13; H. Więckowska, 1963, s. 145; S. Chankowski, 1991, s. 140–142.

¹²⁸ H. Więckowska, 1963, s. 145–146.

¹²⁹ „Z sali odczytowej. Zbiory Rapperswylskie“, in: *Dziennik Wileński*, 1927, nr 286 (15 grudnia), s. 3.

¹³⁰ A. Parczewski, Do Zarządu Biblioteki w Kurniku, 1923 06 15, in: BK PAN, AB 81a, l. 59.

¹³¹ [Rektorato kvietimas dėstytojams sugrįžti į Vilnių], 1920 11 29, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 92, l. 113v, 274v – rektorato paruošti kvietimai dar neatvykusiems kolegoms grįžti į Vilnių, kad kuo greičiau pradėtų darbą SBU. Mokslo metų pradžios iškilmės buvo numatomos gruodžio 15 d. Visi dėstytojai privalo iki to laiko prisistatyti į Vilnių. Tačiau tai įvyko dar po mėnesio – 1920 m. sausio 15 d.

¹³² Do MWRiOP, [1920 m. gruodis], in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 69, l. 49v; M. Siedlecki, Sprawozdanie JM. Rektora USB z rok szkolny 1919–1920, l. 109; Sprawozdanie ustępującego Rektora Prof. M. Siedleckiego za rok szkolny 1920/21, 1921 10 11, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 47, l. 225.

¹³³ Do Amerykańskiego Czerwonego Krzyża, 1920 11 11, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 92, l. 205–206.

¹³⁴ M. Siedlecki, Sprawozdanie JM. Rektora USB z rok szkolny 1919–1920, l. 94–97; Sprawozdanie ustępującego Rektora Prof. M. Siedleckiego za rok szkolny 1920/21, l. 202.

¹³⁵ M. Siedlecki, Sprawozdanie JM. Rektora USB z rok szkolny 1919–1920, l. 98, 101–103; Sprawozdanie ustępującego Rektora Prof. M. Siedleckiego za rok szkolny 1920/21, l. 210, 212; plg. W. Staniewicz, Sprawozdanie roczne r. ak. 1921/22, 1922 10 11, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 104, l. 17–18.

kumo problemą¹³⁶, o dar išlaidos, susijusios su evakuacija, ir augančios kainos¹³⁷. Galų gale nerimą kėlė, atrodė, kiek menkesni, bet svarbūs sanitarijos klausimai dėl bolševikų atneštos choleros ir gresiančios epidemijos¹³⁸.

Taigi prie emigracinių turtų klausimo prieinama tik 1922 m. žiemą. Vasario 5 d., kaip tuometinis Bibliotekos komisijos pirmininkas, profesorius Feliksas Koneczny (1862–1949)¹³⁹ rašo laišką į Kurniką Z. Celichowskiui: „Prisimenu, kaip 1919 m. rudenį kalbėta čia apie reikšmingesnę knygų dovaną Vilniui, padėtą Kurnike, ir tarp jų turi būti Lelewelio biblioteka. Profesorius Parczewskis tvirtina, kad dėl to buvo kažkoks laiškas, kurį jis turėjo rankose¹⁴⁰. Antra bolševikų invazija, deja, padarė žalą tvarkai universiteto archyve. Gal pavyks rasti to reikalo dokumentus, bet dabartiniu metu neturiu kitos išeities, kaip kreiptis į Poną su mandagiu paklausimu, – ar Jums apie tai yra kas žinoma? Jeigu visas reikalas nėra legenda ar nesusipratimas, būtume labai dėkingi, jei Gerbiamas Ponas būtų malonus pranešti mums, koks yra apytikslis tomų skaičius, ar buvo paruošta išsiuntimui, ar tik dabar reikia pradėti tuo užsiimti, per kokį laiką būtų galima tai padaryti? Ar užteks vietinių jėgų, ar ką nors atsiųsti iš Vilniaus? Su kokiomis išlaidomis gali būti susijęs tų knygų gavimas ir išsiuntimas? Ar tai būtų keli, keliolika ar keliasdešimt tūkstančių markių?“¹⁴¹ Lyginant su 1919 m. rudens laišku grafiui W. Zamoyskiui, kai J. Kallenbachas¹⁴² akcentavo Lelewelio biblioteką tik kaip „nacionalinę nuosavybę“, argumentai atvežti ją į Vilnių buvo istoriko mokymasis ir profesoriavimas VU bei vargana SBU biblioteka, o testamentinės valios akcentas uždėtas ant Batinjolio mokyklos ir jos

¹³⁶ Ypač svarbus buvo profesūros apgyvendinimo klausimas, nes kilo grėsmė, kad profesoriai, neturėdami tinkamų gyvenimo sąlygų, išvažiuos iš Vilniaus. Žr. Sprawozdanie ustępującego Rektora Prof. M. Siedleckiego za rok szkolny 1920/21, l. 204–205, 222; W. Staniewicz, Sprawozdanie roczne r. ak. 1921/22, l. 6–9; plg. A. Parczewski, Sprawozdanie za rok akademicki 1922/23, 1923 10 15, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 116, l. 11v, 13–14.

¹³⁷ M. Siedlecki, Sprawozdanie JM. Rektora USB z rok szkolny 1919–1920, l. 108.

¹³⁸ M. Siedlecki, Do MWRiOP w Warszawie [juodr.], 1920 11 02, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 92, l. 156; Do Pana Naczelnego Komisarza dla spraw walki z epidemjami w Warszawie, 1920 11 03, in: *ibid.*, l. 157, 158, 271.

¹³⁹ Bibliotekos komisijos pirmininku F. Koneczny vienbalsiai išrinktas 1921 m. lapkričio 21 d. Juo jis buvo iki 1922 m. vasario 17 d., kai SBU Senatas patvirtino naują komisijos sudėtį. Žr. Protokół 11 posiedzenia Komisji Bibliotecznej, 1921 11 21, in: VUB RS, F47-A350, l. 21; Skład Komisji Bibliotecznej, 1922 02 24, in: *ibid.*, l. 24. Beje, F. Koneczny į Vilnių buvo pakviestas kaip Krokuvos Jogailaičių universiteto bibliotekininkas ekspertiniam darbui SBU bibliotekoje ir atvyko 1919 m. rugpjūčio 20 d. Dirbo bibliotekoje iki 1920 m. rugsėjo 30 d. Kartu nuo 1919 m. spalio 1 d. Humanitarinių mokslų fakulteto dėstytojas. Žr. S. Ptaszycki, Do Jego Magnificencji Pana Rektora USB, 1919 09 22, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 27, l. 4; MWRiOP do Rektoratu USB, 1919 12 11, in: VUB RS, F47-540, l. 2; Wykaz Szluby, in: LCVA, f. 175, ap. 5(IV)B, b. 100, l. 3; P. Biliński, 2020, s. 18–19; Z. Opacki, 2021, s. 467–468.

¹⁴⁰ A. Parczewskis (1849–1933) – vienas iš Universiteto atkūrimo iniciatorių, vadovavęs Lenkiško universiteto Vilniuje atkūrimo komitetui Varšuvoje prie Lietuvos komisijos. 1919 m. rugpjūčio pabaigoje J. Pilsudskio dekretu kaip SBU Teisės ir visuomenės mokslų fakulteto dekanas tapo pirmojo Senato nariu. Nuo gruodžio iki 1920 m. liepos dalyvavo ir Bibliotekos komisijos veikloje. Žr. S. Jegelevičius, 2012, p. 648, 650, 661; Do Rektoratu USB, 1919 12 10, in: VUB RS, F47-A350, l. 5. Greičiausiai J. Kallenbacho ruošą ir Senate pristatytą laišką grafiui W. Zamoyskiui ir turėjo mintyse F. Koneczny.

¹⁴¹ Laiško originalas saugomas Kurnike: F. Koneczny, Do Z. Celichowskiego, 1922 02 05, in: BK PAN, AB 81a, l. 54–55. Laišką mini: M. Ambros, 1932, s. 97 (nurodoma klaidinga data: „Dnia 25 lutego 1922 r.“); D. Bolewska, 1973, s. 16.

¹⁴² J. Kallenbachas Vilnių paliko jau po pirmųjų akademinių metų, jis išvyko į Krokuvą profesoriauti Jogailaičių universitete, 1922–1923 m. vadovavo Filosofijos fakultetui, o 1928–1929 m. buvo šios aukštosios mokyklos rektoriumi – žr. D. Zamojska, 2006, s. 19–20; W. Woźnowski, 2000, s. 159.

vadovo S. Gałęzowskio, F. Koneczny laiške jau yra palikimo Vilniui akcentas. Maža to, čia jau ne su dėkingumu laukiama Kurniko grafo sprendžiamojo balso, bet formuluojami Lelewelio bibliotekos į SBU atvežimo klausimai. O vasario 24 d. vykusiame Bibliotekos komisijos posėdyje (matyt, jau gavus Z. Celichowskio atsakymą¹⁴³), F. Koneczny referavus šiuo klausimu, nutarta prašyti bibliotekos direkcijos kartu su SBU rektoriumi spręsti, kad Lelewelio rinkinys kuo greičiau būtų atgabentas į Vilnių¹⁴⁴. Su tokiu pavedimu bibliotekos direktorius prof. Witoldas Nowodworskis¹⁴⁵ kovo 20 d. kreipėsi į Z. Celikowskį, jau oficialiai prašydamas informacijos apie rinkinio dydį ir kokiomis sąlygomis SBU biblioteka jį galėtų pasiimti¹⁴⁶. Pastarasis atsako kovo 27 d., nurodydamas, kad „1874 m. Kurniko biblioteka iš Paryžiaus Batinjolio mokyklos tarybos perėmė knygų rinkinį depozitu neribotam laikui su sąlyga, kad Lelewelio biblioteka, pavaldėtojų padėta Batinjolio bibliotekoje, turi būti atiduota Vilniaus universiteto bibliotekai, kai Vilnius turės nacionalinį lenkų universitetą“¹⁴⁷. O šio Vilniui skirtu rinkinio dydis yra 5 573 tomai¹⁴⁸. Kad tai išsipildytų, Z. Celikowskis išskiria du tarsi vienas po kito turėjusius eiti dalykus:

¹⁴³ Šio laiško neužtikome nė vienoje iš trijų sukomplektuotų J. Lelewelio rinkinio dokumentacijos bylų (žr. Įvada). Kad toks atsakymas buvo, rodo F. Koneczny laiško apačioje esantis įrašas „odpisalem 14/2 1922 [Celichowskio parašas]“ bei išsiųsto laiško vasario 15 d. iš Kurniko į Vilnių F. Koneczny išduotas pašto patvirtinimas (*Einlieferungsschein*) – žr. BK PAN, AB 81a, l. 50, 55v.

¹⁴⁴ Protokół 12 posiedzenia komisji bibliotecznej, 1922 02 24, in: VUB RS, F47-A350, l. 26v.

¹⁴⁵ Buvęs Kyjivo Lenkų kolegijos istorikas prof. Witoldas Nowodworskis (1861–1923) į Vilnių atvyksta 1921 m. rudenį. Atsisakius SBU bibliotekos direktoriaus posto L. Janowskiui (o greitai ir mirus), 1921 m. lapkričio 14 d. Senatas W. Nowodworskį paskiria laikinai eiti šias pareigas, kol suras specialų direktorių. 1923 m. balandžio 1 d. dėl prastėjančios sveikatos jam suteikiamos atostogos iki akademinių metų pabaigos, direktoriaus pareigos pavestos vyr. bibliotekininkui L. Czarkowskiui. Žr. Protokół Nr 11 posiedzenia Senatu Akademickiego, 1921 11 14, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 946, l. 166; Protokół Nr 36 posiedzenia Senatu Akademickiego, 1923 04 27, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 947, l. 45r; Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie za rok 1922/1923, in: VUB RS, F47-A306, l. 6; Z. Opacki, 2021, s. 494.

¹⁴⁶ Laiško originalas saugomas Kurnike: W. Nowodworski, Do J. Wielmożnego Pana Celichowskiego, 1922 03 20, in: BK PAN, AB 81a, l. 56. Vilniuje išlikęs jo pieštuku rašytas juodraštis (VUB RS, F12-448, l. 77). Laišką pamini: M. Ambros, 1932, s. 97.

¹⁴⁷ Laiško originalas Vilniaus universiteto bibliotekoje: [Z. Celichowskio laiškas SBU bibliotekos direktoriui W. Nowodworskiui], 1922 03 27, in: VUB RS, F12-448, l. 75r.

¹⁴⁸ Ibid. J. Lelewelis savo rinkinius Batinjolio lenkų mokyklos bibliotekai perdavė per du kartus. 1857 m. sudaręs *Geografinių žemėlapių ir atlasų, paliekamų Vilniaus universiteto bibliotekai, sąrašą*, į Batinjoliį jis išsiuntė atlasų ir žemėlapių bei geografinių veikalų rinkinį ir iki 1859 m. gaudavo už jį pusmetinius 500 frankų (iš viso 2 000 frankų) – žr. Spisanie geograficznych dzieł i mapp roku 1857 bibliotece Wileńskiej..., in: VUB RS, F12-322, 78 l.; [J. Lelewelio pakvitavimai gavus pinigų], 1857–1858, in: VUB RS, F12-140, l. 21, 23, 24; plg. A. Braziūnienė, 2000, p. 36. Antrą bibliotekos dalį J. Lelewelis supakavo prieš mirtį ir į Paryžių šie rinkiniai buvo pervežti jau po istoriko mirties – 1862 m. spalį. Žr. M. Ambros, 1932, s. 94–95; H. Więckowska, 1957, s. 412–413. O toks Z. Celikowskio laiške minimas J. Lelewelio rinkinių skaičius funkcionavo nuo XIX a. septinto dešimtmečio, kai iš Žemaitijos kilęs VU auklėtinis, medikas, sukilimo dalyvis, o tuo metu Batinjolio bibliotekininkas Aleksanderis Burba (1800–1877) 1863 m. kovą pabaigė sudaryti visų J. Lelewelio perduotų rinkinių inventorinį sąrašą. Paaiškėjo, kad tai buvo 5 573 veikalai (3 604 knygos ir 1 969 brošiūros). Tokie skaičiai buvo pateikti Batinjolio bibliotekininko Karolio Rupprechto laiškelyje, greičiausiai rašytame tuometiniam Lenkų bibliotekos Paryžiuje direktoriui, leidėjui, istorikui ir dailininkui Bronisławui Zaleskiui (ca 1819–1880). Laiškelis buvo surastas tarp A. Burbos katalogo lapų (A. Burba, *Spis szczegółowy ksiązek, kart geograficznych, map, broszur itd. oddanych na własność Bibliotece Szkoły Narodowej Polskiej na Batignolles przez Joachima Lelewela: sporządzony i ukończony dnia 10 marca 1863 roku*, in: Biblioteka Narodowa, Rps 9542 III, l. II, prieiga: <[61](https://polona.pl/item/spis-szczegolowy-książek-kart-geograficznych-map-broszur-itd-oddanych-na-wlasnosc,NDk1MjAwNDY/>). Jie figūravo ir to paties B. Zaleskio redaguojamo žurnalo <i>Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu</i> tekste apie Batinjolio lenkų mokyklą (Szkoła Polska na Batignolles, 1867, s. XL) ir vėliau, 1874 m. surašytame perdavimo-priėmimo akte (akto orig. saugomas Kurnike: BK PAN, AB 81a, l. 3).</p>
</div>
<div data-bbox=)

Vilniaus klausimo išsprendimą, kas greitai turėtų įvykti, ir SBU egzistavimo užtikrinimą, o tada nebus jokių kliūčių pasiimti rinkinį; pageidautina, kad tai įvyktų su Lenkijos tikybu ir viešojo švietimo ministerijos žinia ir patvirtinimu; o dėl perdavimo ir pervežimo SBU turėtų atsiųsti deleguotą asmenį iš Vilniaus ar ką įpareigoti Poznanėje, kad padarytų knygų atranką, pakavimą ir perėmimą. Be to, Universitetas turi apgalvoti, į ką bus pakuojami rinkiniai, pasirūpinti dėžėmis, automobiliais, traukinio vagonu. Ir nereikia tikėtis, kad Ministerija ar apskritai vyriausybė ateis Universitetui šiame reikale į pagalbą¹⁴⁹. Tokiam atsakymui pasiekus Vilnių¹⁵⁰, Nowodworskis balandžio 4 d. prašo rektoriaus Wiktora Staniewicziaus¹⁵¹, kad šis, kaip siūlo Z. Celikowskis, kreiptųsi leidimo į Lenkijos tikybu ir viešojo švietimo ministeriją¹⁵². Tačiau raštą jos Bibliotekos skyriui SBU rektorius išsiunčia tik liepos 8 dieną¹⁵³. Šiek tiek daugiau nei tris mėnesius trukusį Vilniaus tylėjimą keičia ne ką trumpesnė Varšuvos tyla. Tik SBU priminus¹⁵⁴ spalio 24 d. Lenkijos tikybu ir viešojo švietimo ministerija oficialiai atrašo Vilniaus ir Kurniko bibliotekoms – pirmoji jų gali perimti nurodytus Lelewelio rinkinio 5 573 tomus, atsiuntusi savo darbuotoją arba susitarusi su Poznanės universiteto bibliotekos direkcija, kad tai padarytų jų atstovas, o Ministerijai turės nusiųsti gautų knygų sąrašą¹⁵⁵, antrosios prašoma informuoti, kada faktiškai prasidės garsiojo istoriko bibliotekos perėmimas¹⁵⁶.

Galime tik svarstyti, kodėl Lelewelio biblioteka suinteresuotas Vilnius tyli tris mėnesius. Galbūt Vilniaus klausimo faktorius? Prisiminkime, kad ši politinė kliūtis buvo aktuali Rapersvilio rinkinių atveju 1919 m. pabaigoje. Nepabaigta Vilniaus priklausomybės Lenkijai „byla“ (t. y. egzistuojanti formaliai nepriklausoma Vidurio Lietuva) aktuali buvo ir 1922 m. pradžioje. Pavyzdžiui, tūlas Vilniaus pramonininkas, Antakalnyje gyvenantis Józefas Bosiackis (m. 1933), sausio 12 d. kreipdamasis į SBU Senatą, jog nori steigti savo vardo stipendiją jaunimui, akcentavo, kad jeigu Vilnius nebus įjungtas į Lenkijos valstybę, šią stipendiją jis skirs Varšuvos universitetui¹⁵⁷. Tačiau sausio 8 d.

¹⁴⁹ [Z. Celichowskio laiškas SBU bibliotekos direktoriui W. Nowodworskiui], orig., 1922 03 27, in: VUB RS, F12-448, l. 75–76.

¹⁵⁰ Išlikę bent du rankraštiniai nuorašai ir vienas mašinarštinis nuorašo nuorašas. Nuorašai kaip priedai buvo pridėti prie W. Nowodworskio laiško rektoriui ir pastarojo laiško Lenkijos tikybu ir viešojo švietimo ministerijai 1922 m. liepos 8 d. Tiek laiško originale, tiek ant nuorašo, pridėto rektoriui, yra užrašyta nuorašo padarymo data – 1922 04 03: [Z. Celichowskio laiškas SBU bibliotekos direktoriui W. Nowodworskiui], orig., 1922 03 27, in: VUB RS, F12-448, l. 75r; LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 261, l. 23.

¹⁵¹ Buvęs Matematikos ir gamtos mokslų fakulteto dekanas, matematikas prof. Wiktoras Staniewiczus (1866–1932) – pirmasis SBU visuotinio profesorių susirinkimo rinktas rektorius, oficialiai rektoriams nuo 1921 m. rugsėjo 15 d. iki 1922 m. rugsėjo 15 d. Žr. Protokół zebrania profesorów Uniwersytetu Wileńskiego dla wyborów Rektora na rok 1921/22 <...> w Auli Kolumnowej, 1921 06 25, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 327, l. 524–525; MWRiOP do Senatu Akademickiego USB, 1921 09 12, in: *ibid.*, l. 521.

¹⁵² W. Nowodworski, Do Jego Magnificencji Pana Rektora USB, 1922 04 04, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 261, l. 22.

¹⁵³ W. Staniewicz, Do Wydziału Bibliotecznego MWRiOP, 1922 07 08, in: *ibid.*, l. 28.

¹⁵⁴ W. Staniewicz, Do Wydziału Bibliotecznego MWRiOP, 1922 10 16, in: *ibid.*, l. 30.

¹⁵⁵ Do Rektoratu USB, 1922 10 24, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 261, l. 29.

¹⁵⁶ Do Pana Zygmunta Celichowskiego, Dyrektora Biblioteki w Kórniku, 1922 10 24, in: BK PAN, AB 81a, l. 57.

¹⁵⁷ [J. Bosiackio kreipimasis į SBU Senatą], 1922 01 12, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 337, l. 11; „S.p. Józef Bosiacki“ [pranešimas apie laidotuves], in: *Dziennik Wileński*, 1933, nr 203 (29 lipca), s. 1.

išrinktas Vilniaus seimas vasario 20 dieną priėmė rezoliuciją, kad Vidurio Lietuva yra Lenkijos dalis¹⁵⁸. Lenkijos Seimas tai patvirtino kovo 24 d., 20 Vilniaus seimo delegatų priėmė į savo sudėtį¹⁵⁹, o balandžio 6 d. paskelbė ir Vilniaus žemės inkorporacijos įstatymą¹⁶⁰. Į Vilnių atvykus J. Piłsudskui, balandžio 18-ąją prasideda ne vieną dieną trukusios iškilmės, skirtos ne tik miesto išvadavimo iš bolševikų trečiosioms metinėms, bet ir Vilniaus krašto prijungimui prie Lenkijos. Iškilmingai tai paminėjo ir SBU, išskirtinai vieną dieną Universitetui paskyrė pats Valstybės Viršininkas¹⁶¹. Vėliau rektorius W. Staniewiczus auloje iškilmingai konstatuos: „<...> išsipildė amžiams įsimintinas Vilniaus žemės įjungimo į Lenkijos Respubliką aktas, kuriuo ne tik nusprendžiamas Vilniaus ir Vilnijos likimas, bet ir nulemtas SBU būvis.“¹⁶² Taigi balandžio mėnesio Varšuvos sprendimas turėjo pašalinti įtampą ir abejones, juo labiau kad kovo pabaigoje ir iš Kurniko buvo matoma Lenkijai palanki šio klausimo baigtis¹⁶³. Taigi priešasčių reikia ieškoti kitur. Dar vasario 5-osios laiške Z. Celichowskiui F. Koneczny siūlėsi nuvykti į Kurniką ir apžiūrėti Lelewelio rinkinius. Tačiau kartu jis turėjo ir asmeninį interesą – vėl patyrinti čia saugomus *Livonica* rinkinius, kuriuos truputį buvo tyrinėjęs jaunystės laikais, ir taip sugrįžti „prie savo pirmosios meilės“ Livonijos istorijos, nuo kurios problematikos ir buvo pradėjęs istoriko karjerą 1887 m.¹⁶⁴ Apie mokslines atostogas ir darbą Lenkijos bibliotekose ir archyvuose istorikas galvojęs jau nuo 1921 m. pabaigos¹⁶⁵. Kaip tik po laiško Z. Celichowskiui atėjo ir patvirtinimas iš Lenkijos tikybių ir viešojo švietimo ministerijos, kad F. Koneczny suteikiamos mokamos atostogos nuo 1922 m. balandžio 1 d. iki birželio 30 d. ir jam skiriama 75 000 markių suma kelionei ir moksliniam darbui Lvivo, Krokuvos ir Kurniko bibliotekose¹⁶⁶. Kad Lelewelio bibliotekos parsivežimo iniciatoriaus nėra SBU gegužės ir birželio mėn. rodo jo nebuvimas Humanitarinių mokslų fakulteto tarybos posėdžiuose¹⁶⁷, jis nedalyvavo ir birželio viduryje auloje vykusiuose rektoriaus rinkimuose¹⁶⁸. O F. Koneczny apsilankymo Kurnike

¹⁵⁸ A. Srebrakowski, 1993, s. 104–105.

¹⁵⁹ Ibid., s. 118.

¹⁶⁰ „Ustawa z dnia 6 kwietnia 1922 r. o objęciu władzy państwowej nad Ziemią Wileńską“, in: *Dziennik Ustaw*, 1922, nr 26, poz. 213; A. Srebrakowski, 1993, s. 119.

¹⁶¹ W. Staniewicz, Sprawozdanie roczne r. ak. 1921/22, l. 5.

¹⁶² Ibid., l. 4.

¹⁶³ [Z. Celichowskio laiškas SBU bibliotekos direktoriui W. Nowodworskiui], orig., 1922 03 27, l. 75r. Beje, Z. Celichowskio laiške pastraipa apie Vilniaus klausimą, kaip neaktuali, yra perbraukta pieštuku.

¹⁶⁴ F. Koneczny Kurniko *Livonica* naudojo 1887 m. Krokuvos Jogailaičių universitete rašydamas disertaciją „Najdawniejsze stosunki Inflant z Polską do r. 1393“ (1888) ir toliau domėjosi ja jau pradėjęs dirbti Krokuvos mokslų akademijoje – žr. [F. Koneczny laiškas Z. Celichowskiui], 1891 12 23, in: BK PAN, AB 76, l. 27–28, prieiga: <<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/edition/505278>>; P. Biliński, 2020, s. 11–13.

¹⁶⁵ Protokół Nr. 17 posiedzenia Senatu Akademickiego, 1921 12 09, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 946, l. 134v–135; W. Staniewicz, Do MWRiOP, Departament IV, 1922 01 09, in: LCVA f. 175, ap. 1(II)B, b. 86, l. 10.

¹⁶⁶ T. Łopuczanski, MWRiOP do Rektoratu USB, 1922 02 23, in: LCVA, f. 175, ap. 5(IV)B, b. 100, l. 19; MWRiOP do Rektoratu USB, 1922 03 23, in: ibid., l. 20.

¹⁶⁷ Žr. Fakulteto Tarybos posėdžių protokolus 1922 05 20, 1922 06 08, 1922 06 10, 1922 06 27, in: LCVA, f. 175, ap. 5(IV)B, b. 12, l. 161 164, l. 170, 171, 174.

¹⁶⁸ 1922 m. birželį auloje vyko rektoriaus rinkimai, juos prieš tuometinį rektorių W. Staniewiczų laimėjo A. Parczewskis. Jis pareigas pradėjo eiti nuo rugsėjo 15 d. – Protokół Zebrania Profesorów Uniwersytetu Wileńskiego dla wyboru Rektora na rok 1922/23, 1922 06 17, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 327, l. 506–507; [Profesorių, renkančių rektorių, sąrašas], in: LCVA, f. 175, 1(I)A, b. 327, l. 513.

faktas fiksuotas Z. Celichowskio 1922 m. lapkričio 21 d. laiške Lenkijos tikybų ir viešojo švietimo ministerijai. Kurnike per astotogas lankęsis Vilniaus universiteto profesorius aptarė ir Lelewelio bibliotekos parsivežimo reikalus¹⁶⁹. Taigi, pasibaigus F. Koneczny mokslinėms kelionėms ir pateikus vietoje gautą informaciją, SBU rektorius liepos 8 d. ir kreipėsi į Ministeriją.

Tačiau ir Lenkijos tikybų ir viešojo švietimo ministerijai davus leidimą, pasirodo, rinkinių parsivežimas į Vilnių nebuvo greitai išsprendžiamas reikalas. Jau minėtame lapkričio mėn. laiške Kurniko bibliotekos vadovas akcentavo, kad Lelewelio bibliotekos perdavimas gali užtrukti, nes patalpos, kuriose ji buvo saugoma, žiemą yra nešildomos. O pakuoti rinkinį tokiomis sąlygomis kenkia sveikatai. Ir rekomendavo sulaukti pavasario¹⁷⁰. Be to, vėl buvo pažymimas būtinumas paruošti dėžes. Tik šį kartą jau detalizuota, kad reikėtų kelių dešimčių, iš kurių kai kurios turi būti daug didesnės, atsižvelgiant į rinkinyje esančių žemėlapių ir atlasų matmenis. Taip pat Z. Celichowski rekomendavo Ministerijai kartu spręsti ir kitų Batinjolio bibliotekos depozito dalių perėmimo iš Kurniko klausimą – „Demokratinės draugijos Centralizacijos“¹⁷¹ (t. y. Versalio) rinkinio, kuris taip pat yra skirtas Vilniaus bibliotekai, ir „buvusios Demokratinės draugijos“¹⁷² bibliotekos, atiduotos Lenkijos vyriausybei¹⁷³.

¹⁶⁹ Z. Celichowski, Do Wysokiego MWRiOP – Sekcja Nauki i Szkół wyższych w Warszawie, 1922 11 21, in: BK PAN, AB 81a, l. 58. D. Bolewska yra padariusi klaidą perskaitydama laiško datą. Z. Celichowskio arabiškais skaitmenimis užrašytą jį perskaito kaip romėniškais skaitmenimis užrašytą vasario 21 d. Tokią klaidą sąlygojo, įrašant bylą, dokumento „padėjimas“ prie 1922 m. vasario mėnesio dokumentų, neatkreipimas dėmesio į kituose dokumentuose Z. Celichowskio rašomas datas, o galų gale į paties laiško turinio logiką – žr. D. Bolewska, 1973, s. 16, pr. 59. Žr. ir plg. Z. Celichowskio datų užrašymą arabiškais skaitmenimis F. Koneczny 1922 m. vasario 5 d. laiške (BK PAN, AB 81a, l. 55), W. Nowodworkio kovo 20 d. laiške (ibid., l. 56) ar kovo 27 d. paties Z. Celichowskio laiško autografa (VUB RS, F12-448, l. 75r).

¹⁷⁰ Z. Celichowski, Do Wysokiego MWRiOP – Sekcja Nauki i Szkół wyższych w Warszawie, 1922 11 21, l. 58.

¹⁷¹ Čia turima omenyje Lenkijos demokratinės draugijos (*Towarzystwo Demokratyczne Polskie*, 1832–1862) renkama vadovaujanti grupė, kuri 1840–1849 m. buvo Versalyje (vad. *Centralizacja wersalska*). Tolesnėje Kurniko, Vilniaus, Varšuvos korespondencijoje vyraujantis įvardijimas yra „Demokratinės draugijos Versalyje rinkinys“.

Pats Versalio rinkinys arba Versalio-Vilniaus biblioteka pradėjo formuotis 1841 m., įsteigus Vilniaus bibliotekos draugiją (*Towarzystwo Biblioteki Wileńskie*). Tai buvo reaguojamas į carinės Rusijos vykdomą Vilniaus kultūrinio paveldo naikinimą, ypač Vilniaus universiteto uždarymą, jo turtų išgrobstymą ir išvežimą. Šią iniciatyvą labiausiai palaikė Lenkijos kongresinės karalystės senatorius, 1830–1831 m. sukilimo vaivada grafas Antonis Ostrowskis (1782–1845) ir VU auklėtinis, literatas, sukilimo dalyvis, 1832 m. pabėgęs iš kalėjimo ir išvykęs į Prancūziją, Hipolitas Klimaszewskis (1802–1874). Bibliotekos statute buvo numatyta: „<...> grįžus į šalį, jų sudarytas knygų rinkinys, kaip nacionalinis turtas, turi būti perduotas vienai iš pagrindinių išlaisvintos Lenkijos bibliotekų, kur pirmenybę prieš kitas visada turi turėti Vilniaus akademijos biblioteka.“ H. Klimaszewskui tapus Batinjolio mokyklos direktoriumi (1847–1853), čionai 1849 m. buvo perkelti ir Versalio rinkiniai, kurie dar 1843 m. kartu su bibliotekos įkūrėju A. Ostrowskiu buvo iškeliavę į netoli Tūro jo įsigytą sodybą *Les Madères*. Žr. [A. Ostrowskio laiškas J. Leleweliui], 1841 06 17, in: VUB RS, F54-97, l. 1r; Szkoła Polska na Batignolles, 1867, s. XXXIX–XL; I. H. Pugaciewicz, 2007, s. 15–16; I. H. Pugaciewicz, 2012, s. 277–279.

¹⁷² Paryžiuje veikusios ir 1862 m. uždarytos Lenkijos demokratinės draugijos bibliotekos rinkiniai prieglaudą rado Batinjolio mokyklos bibliotekoje. Pagal pasirašytą susitarimą biblioteka Batinjolyje turėjo būti saugoma iki tol, „kol išlaisvintoje, duos Dievas, Tėvynėje būsimoji Tautinė Vyriausybė ar Tautinio švietimo skyrius nuspręs apie tolesnį likimą“, – Umova między delegotowanymi od Komitetu Zjednoczonej Emigracji Polskiej J. N. Janowskim i L. Korabiewiczem z jednej strony a S. Gałęzowskim Prezesem Rady Szkoły Polskiej i T. Januszewiczem członkiem tejże Rady, odpis, 1863 06 30, in: VUB RS, F12-448, l. 22. Taip pat žr. I. H. Pugaciewicz, 2007, s. 18; H. Więckowska, 1933, s. 7.

¹⁷³ Z. Celichowski, Do Wysokiego MWRiOP – Sekcja Nauki i Szkół wyższych w Warszawie, 1922 11 21, l. 58.

Tačiau vietoj rekomenduojamo šiltesnio pavasario sulaukta 1923-ųjų vasaros. Per tą laiką po ilgos ir sunkios ligos pasimirė Z. Celichowski (sausio 26 d.)¹⁷⁴ ir Kurniko bibliotekos reikalais labiau rūpintis turėjo pradėti pats grafas W. Zamoyskis¹⁷⁵, 1920 m. iš Paryžiaus grįžęs į Kurniką¹⁷⁶. Tiesa, ir SBU naujam rektoriui A. Parczewskiui pirmasis rektoriavimo pusmetis nebuvo lengvas. Ir nors jis buvo vienas iš 1919-aisiais prasidejusių Lelewelio rinkinio parsivežimo Vilniui istorijos liudininkų, 1923 m. birželio viduryje klausimus kėlė tuos pačius, kaip jo pirmtakas prieš metus. Birželio 21 d. laiške Kurnikui SBU rektorius, pareiškęs, jog „ketina vėl grįžti prie to reikalo“, iš naujo teiraujasi, kiek tomų ir kokios techninės pagalbos gali tikėtis iš Kurniko bibliotekos vadovybės transportuojant Lelewelio rinkinį į Vilnių¹⁷⁷. A. Parczewski iš peties užsiėmė Lelewelio bibliotekos klausimu. Nepraėjus ir mėnesiui, liepos 17 d. laiške kunigui kanauninkui Arkadiuszui Lisieckiui į Bniną¹⁷⁸ jis skundžiasi, kad atsakymo iš bibliotekos negavo, o „tuo tarpu reikalas yra tikrai skubus“, ir prašo šio kreiptis į Kurniko vadovybę ir atsiųsti jam reikiamą informaciją¹⁷⁹. Matyt, tuo pat metu buvo pasiskūsta ir Lenkijos tikybių ir viešojo švietimo ministerijai, nes ši rugsėjo 1 d. Kurniko bibliotekos vadovybės pakartotinai paprašė atiduoti minėtą rinkinį Vilniaus universiteto bibliotekai ir apie tai ją informuoti¹⁸⁰. O atsakymą SBU iš Kurniko pats grafas W. Zamoyskis išsiuntė liepos 15 d.¹⁸¹, t. y. prasilenkdamas su nekantraujančio rektoriaus skundais. Prašydamas šiek tiek kantrybės sprendžiant „Vilniaus universiteto depozito“ klausimą, Kurniko savininkas tai grindė nurodydamas tokias bėdas kaip Z. Celichowskio, kuris pusę amžiaus buvęs čia bibliotekininku, mirtį, trisdešimt Zamoyskių iš Kurniko tremties metų, didžiulius sunkumus, sukeltus karo ir turėjusius rimtų pasekmių Kurnikui, ir persekiojančias ligas, taip pat turėjusias įtakos bibliotekos darbui¹⁸². O vertingas rinkinys, anot W. Zamoyskio, kaip galėjo įsitikinti F. Koneczny ir kiti profesoriai, saugomas atskirame pastate, perstatytame iš senosios klėties¹⁸³. Knygos, atlasai, piešinių rinkiniai sudėti lentynose, prie visko priėjimas lengvas¹⁸⁴. Anot ilgamečio Kurniko bibliotekos darbuotojo Stanisława Małeckio (1881–1967), ši labai įdomi biblioteka užėmė aštuonis kambarius¹⁸⁵, buvo „daug Lenkijos demokratinės draugijos knygų, rankraščių, gražios grafikos, Tado Kos-

¹⁷⁴ S. Małeck, 1959, s. 173.

¹⁷⁵ 1923 m. lapkritį į Kurniką ieškoti šaltinių atvykus būsimajam (1926–1928) Kurniko bibliotekos direktoriui Władysławui Pocięchaj, jį priėmė W. Zamoyskis ir jo pusseserė Zofija Grocholska. Tačiau „kadangi Kurniko bibliotekininkas dr. Celichowski mirė, o biblioteką ir archyvą asmeniškai prižiūrėjo Zamoyskis, kuris tą dieną turėjo išvykti į Krokuvą, todėl ir aš negalėjau naudotis rinkiniais ir vakare išvykau į Poznań, o iš ten į Krokuvą“, – cit. iš Z. Skorupska, 1959, s. 480.

¹⁷⁶ S. Małeck, 1959, s. 169.

¹⁷⁷ A. Parczewski, Do Zarządu Biblioteki w Kurniku, 1923 06 21, in: BK PAN, AB 81a, l. 59.

¹⁷⁸ Bninas šiandien yra pietinė Kurniko miesto dalis. Iki 1934 m. buvo atskiras miestelis.

¹⁷⁹ A. Parczewski, Do Przewielebnego Ks. Kanonika Arkadiusza Lisieckiego, 1923 07 17, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 261, l. 1.

¹⁸⁰ MWRiOP do Dyrekcji Biblioteki Kórnickiej, 1923 09 01, in: BK PAN, AB 81a, l. 62.

¹⁸¹ Wł. Zamoyski, Do J.M. Rektora USB, 1923 07 15, in: VUB RS, F12-448, l. 72.

¹⁸² Ibid., l. 72r.

¹⁸³ Plačiau žr. D. Bolewska, 1973, s. 9–10.

¹⁸⁴ Wł. Zamoyski, Do J.M. Rektora USB, 1923 07 15, l. 72r.

¹⁸⁵ S. Małeck, 1959, s. 147.

ciuškos atminimo daiktų: jo tabakinė ir pypkė, plaukai ir įvairios rašomojo stalo daiktų smulkmenos¹⁸⁶. O pirmajame kambaryje – „olandų atlasai, kiekvienas lapas spalvotas ir paaukuotas, atrodė kaip miniatiūros. Irišimas taip pat buvo gražus“¹⁸⁷. Tačiau šioje Kurniko dalyje (vad. *Prowent*) prie ežero buvo šiek tiek drėgna, todėl biblioteka buvo nuolat vėdinama, dieną atidaromi, o vakare uždaromi langai, stengiamasi, kad lentynos su leidiniais būtų šiek tiek toliau nuo sienų. Du kartus per metus knygos buvo valomos. Iš kenkėjų didžiausią žalą darė kirmėlės. Jos buvo naikinamos naftalinu ir „milteliais“, kurių Z. Celichowski gaudavo iš Leipcigo. Medienos kenkėjams naudotas terpentinas, naftalinas, spirite ištirpintas sublimatas, kurio būdavo prileidžiama į skylutes¹⁸⁸. Ir nors ši atskirai Kurnike saugoma biblioteka domino daugelį, Z. Celichowski stropiai vykdė dar 1874 m. tuometinio savininko grafo J. Działyńskiego duotus jam nurodymus: „<...> prašau visada laikyti Batinjolio biblioteką svetimu depozitu ir niekada nemaišyti knygų su Kurniko bibliotekos [knygomis] ir būti visada pasiruošus jas grąžinti. Taigi mūsų užduotis – laikyti juos atskirai, kad jų nesugadintume, negalime jų skolinti ir rizikuoti sukelti nelaimingus atsitikimus.“¹⁸⁹ Knygos buvo skolinamos, tik jei pati Kurniko biblioteka neturėjo egzemplioriaus¹⁹⁰, o XX a. pirmaisiais dešimtmečiais J. Lelewelio tyrėjų Kazimierzo Woźnickio ir Arturo Śliwińskiego pabandymai ieškoti istoriko rankraščių ar jam rašytų laiškų pasibaigdavo tradiciniu Z. Celichowskio atsakymu, kad biblioteka neturi tokių rankraščių, išskyrus tuos, kuriuos jis pats jau yra publikavęs 1884 m. J. Lelewelio ir Tyto Działyńskiego korespondencijos leidime¹⁹¹. Tuo metu buvo pradėti skolinti tik Lenkijos demokratinės draugijos rankraščiai Krokuvos mokslų akademijai ir jos tyrėjams, pradėjusiems dirbti prie šaltinių leidimo serijos „Źródła do Dziejów Polski Porozbiorowych“¹⁹². Tačiau paskolintų rankraščių grąžinimas, pasirodo, buvo nelenkvas. Kai kurie jų buvo grąžinti tik 1923 m. liepą¹⁹³, t. y. tuo metu, kai W. Zamoyskis rašė minėtą atsakymą SBU rektoriui. Būtent jame grafas ir patvirtino, kad nuo to momento, kai Kurnikas gavo rektoriaus laišką, daugiau nieko iš to depozitinio rinkinio neskolin. Tačiau dar reikėjo baigti atsisiųsti atgal kitose institucijose padėtus dokumentus¹⁹⁴, tai Kurniko sąvininkas jau buvo pradėjęs daryti¹⁹⁵. Taigi aiškėja, kad W. Zamoys-

¹⁸⁶ Ibid., s. 156.

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ S. Małcki, 1959, s. 147, 157.

¹⁸⁹ J. Działyński do Z. Celichowskiego, 1874 04 08, in: BK PAN, BK 7453, l. 214v, prieiga: <<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/601482/edition/512239/content>>; taip pat žr. D. Bolewska, 1973, s. 10. Laikymas atskirai buvo numatytas ir 1874 m. akte.

¹⁹⁰ D. Bolewska, 1973, s. 14.

¹⁹¹ Ibid. Trūkstamas D. Bolewska Z. Celichowskio atsakymas K. Woźnickiui saugomas Vilniuje ir yra 1938 m. pastarojo padovanotas SBU bibliotekai vykdant tolesnį J. Lelewelio dokumentinio paveldo kaupimą – žr. [Z. Celikowskio laiškas K. Woźnickiui], 1905 10 03, in: VUB RS, F12-339, l. 1.

¹⁹² D. Bolewska, 1973, s. 12–14; plg. H. Więckowska, 1955, s. 127, 142.

¹⁹³ D. Bolewska, s. 13.

¹⁹⁴ Wł. Zamoyski, Do J.M. Rektora USB, 1923 07 15, l. 72v.

¹⁹⁵ D. Bolewska remiasi Kurnike saugoma byla, kurioje yra Mokslų akademijai Krokuvoje 1910 m. paskolintų emigracinių aktų ir spaudinių sąrašo kopija. Tačiau būtent jame su pieštuku ir padaryti W. Zamoyskio įrašai, nurodantys apie grąžinimą 1923 m. liepą (BK PAN, AB 225, l. 229). Žr. bylos aprašą: „Udzielanie materiałów bibliotecznych, pożyczanie książek, dawanie informacji itp. od 1.3.1913“, prieiga: <https://platforma.bk.pan.pl/search_results/556938>.

kis ketino (kaip ir Z. Celichowski 1922 m. lapkritį) atiduoti ne tik Lelewelio, bet ir visą Batinjolio depozitą. Dėl to, anot grafo, reikia į Varšuvą ministrui pristatyti 1874 m. bibliotekos perdavimo-perėmimo aktą ir gauti iš jo atitinkamą rezoliuciją. Negana to, jis pakviečia A. Parczewskį atvykti į Kurniką ir apžiūrėti visą depozitą, o po pasitarimų vietoje Varšuvoje bus galima pristatyti geriausią viso depozito pervežimo būdą, nes tai nėra smulkmė¹⁹⁶. SBU rektorius Kurnike apsilanko 1923 m. rugsėjo 10 d.¹⁹⁷ Tada jau pradėdama kalbėti ne tik apie Lelewelio, bet ir apie Demokratinės draugijos Versalyje rinkinio parsivežimą į Vilnių. Rugsėjo pabaigoje dėl didelių pervežimų kainų ir menko SBU biudžeto prašoma valstybinių įstaigų – Karo reikalų ir Geležinkelių ministerijų pagalbos transportuojant minėtus du rinkinius. Iš pirmosios norėta nemokamo krovinio vagono, iš antrosios – atleidimo nuo pervežimo mokesčių arba bent jau geroko jų sumažinimo¹⁹⁸. Atsakymų sulaukta po mėnesio. Karo reikalų ministerija pareiškė, kad nedisponuoja nemokamais vagonais ir už kiekvieną naudojamą vagoną turi mokėti Geležinkelių ministerijai tokią pat kainą kaip ir kitos ministerijos¹⁹⁹, o pastaroji atsakydama paprašo dėžių skaičiaus, kuriuose knygos bus supakuotos, ir apytiksliai jų svorio²⁰⁰. Todėl natūraliai kitas Vilniaus žingsnis buvo kreipimasis į Kurniką, kad šis tai detalizuotų²⁰¹. Atsakydamas lapkričio 22 d. W. Zamoyskis pasiūlė J. Lelewelio ir Versalio rinkinius pervežti be dėžių, tvarkingame ir švariame uždaramame vagonė. Kurnikas pats yra pasiruošęs gabenant rinkinius iki Kurniko geležinkelio stoties prižiūrėti, o nuo čia iki Vilniaus reikėtų priežiūrai dviejų žmonių, kad niekas nebandytų prie knygų prieiti. Tokią pagalbą galėtų suteikti karinė valdžia²⁰². Pagrindiniai tokio siūlymo argumentai buvo, kad naudojant dėžes būtų didžiulis jų skaičius, o ir Kurnike nėra kam daryti dėžių ir neturima lentų²⁰³. Jeigu vis dėlto būtų nuspręsta gabenti rinkinius dėžėse, tai dar lankantis A. Parczewskui, šis buvo informuotas, kad didžiulis dėžių skaičius neseniai atiteko Lvivo universitetui, šiam iš Prancūzijos gabenantis A. L. Czartoryskio dovanotą biblioteką²⁰⁴. Planuojamų vežti rinkinių apimtis Kurniko biblioteka apibūdino bibliotekiniais vienetais: „Svorio negalime pateikti, nes rinkinys yra lentynose. Atlasai stovi ± 12 metrų ilgio, 0,40 gylio ir ± 0,80–0,60 aukščio [lentynose]. Knygos – didesnės ir mažesnės, iš viso lentynų ilgis ± 245 metrai.“²⁰⁵ Po tokio atsakymo prie klausimo grįžtama tik kitais metais – 1924 m.

¹⁹⁶ Do J. M. Rektora Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, 1923 07 15, in: VUB RS, F12-448, l. 72v.

¹⁹⁷ Tiksliai rektoriaus vizito data paminima Kurniko vadovybės laiške 1923 m. lapkričio 22 d.: Do rektoratu USB, 1923 11 22, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 261, l. 44v.

¹⁹⁸ S. Ehrenkreutz, Do Ministerstwa Spraw Wojskowych, 1923 09 25, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 261, l. 7; S. Ehrenkreutz, Do Ministerstwa Kolei Żelaznych, 1923 09 25, in: *ibid.*, l. 8.

¹⁹⁹ Ministerstwo Spraw Wojskowych Do Rektoratu USB, 1923 10 23 / gauta 10 26, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 261, l. 43.

²⁰⁰ Ministerstwo Kolei Żelaznych Do Rektoratu USB, 1923 10 25 / gauta 10 30, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 261, l. 42.

²⁰¹ Senat i Rektorat USB Do Zarządu Biblioteki w Kórniku, 1923 10 30, in: BK PAN, AB 81a, l. 65.

²⁰² W. Zamoyski, Do rektoratu USB, 1923 11 22, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 261, l. 44r.

²⁰³ *Ibid.*, l. 44v.

²⁰⁴ *Ibid.* Nurodyta A. L. Czartoryskio dovana – iš brolio Witoldo K. Czartoryskio (1876–1911) paveldėta biblioteka. 1923 m. rugpjūčio pradžioje rinkiniai 301 dėžėje iš Prancūzijos šiaurėje esančio Honflero per Gdanską atkeliavo į Lvivo universiteto biblioteką. Plačiau apie rinkinį: J. Miler, 1999, s. 23.

²⁰⁵ Wł. Zamoyski, Do rektoratu USB, 1923 11 22, l. 44r.

kovo pabaigoje. Rinkinių atvežimu pradeda rūpintis pati SBU biblioteka su normaliai direktoriaus pareigas pradėjusiu eiti iš Varšuvos atvykusiu S. Rygieliu²⁰⁶. W. Zamoyskio jau klausta, kada būtų patogų atvykti į Kurniką ir pradėti pakuoti išvežimui J. Lelewelio ir „Demokratinės draugijos“ rinkinius²⁰⁷. W. Zamoyskis S. Rygielį gegužės viduryje informavo, jog išvykęs į Varšuvą ir ketina atvažiuoti į Vilnių pas rektorių aptarti reikalų, tačiau to padaryti dar negali ir vėl prašo kantrybės²⁰⁸.

Pažymėtina, kad ir patį SBU slėgė finansiniai sunkumai, kuriuos lėmė ir tuo metu Lenkijos vyriausybės vykdomos išdo sanacijos. Pasak rektoriaus A. Parczewskio, 1923 m. buvo apkarpytas biudžetas būtiniams reikmėms, o 1924 m. susidarė išties tragiška situacija: „[b]ūdavo momentų, kai neturėjome už ką sniegą išvežti iš kiemo; dažnai būdavo susirūpinimas, kad magistratas dėl nesumokėtų sąskaitų atims mums teisę naudotis elektros energija.“²⁰⁹ Esant tokiai finansinei padėčiai, negaunant specialių fondacijų, neturint galutinio palankaus atsakymo iš Geležinkelių ministerijos dėl nemokamo ar bent jau lengvatinio pervežimo²¹⁰, realiai atvežti rinkinius į Vilnių buvo sunku²¹¹. Matyt, kaip tik dėl finansinių dalykų nebuvo rimtai užsiimta ir 1923 m. gegužės–birželio mėn. atsiradusia galimybe iš Paryžiaus parsivežti A. Mickevičiaus muziejaus rinkinius.

SBU ramybę drumstė ne tik finansai, bet ir grafo W. Zamoyskio veiksmai savo turty atžvilgiu. 1924 m. vasario 16 d. jis kartu su seserimi Maria Zamoyska (1860–1937) Varšuvoje, Belvederyje, pas Lenkijos prezidentą Stanisławą Wojciechowską pasirašė dovanojimo aktą, taip pradėdamas Kurniko valdų, neįkainojamos bibliotekos, kitų kolekcijų ir savo turto Zakopanėje (vad. *Fundacja Zakłady Kórnickie*) perdavimą „Lenkų Tautai“ (t. y. valstybei). Spalio 1 d. perdavimo projektas buvo patvirtintas Lenkijos ministrų tarybos, o po dviejų dienų pasimirė nuo rugsėjo jau sunkiai sirgęs grafas W. Zamoyskis²¹². Tai

²⁰⁶ Stefanas Rygielis (1887–1945) – pirmasis SBU bibliotekos direktorius profesionalas. Ieškant, kas pakeis sergantį laikinąjį direktorių Nowodworską (žr. išn. 145), dar 1923 m. balandžio 27 d. SBU Senatas kreipėsi į Lenkijos tikybų ir viešojo švietimo ministeriją, prašydama nauju bibliotekos direktoriumi paskirti Varšuvos universiteto bibliotekos darbuotoją ir Specialioje mišrioje komisijoje Maskvoje dirbantį (nuo 1921 m. liepos 1 d.) dr. Stefaną Rygielį. Tačiau šis dar iki 1923 m. pabaigos dirbo minėtoje komisijoje, o 1924 m. sausį praleido Varšuvoje, anot rektoriaus A. Parczewskio, vykdydamas SBU bibliotekos pavedimus. Į Vilnių S. Rygielis atvyko sausio 31 d. Žr. A. Parczewski, Do Wydziału Bibliotecanego MWRiOP, 1923 04 28, in: F47-530, l. 6; A. Parczewski, Do MWRiOP, 1924 05 19, in: *ibid.*, l. 21r; Curriculum Vitae, [po 1925 02 14], in: *ibid.*, l. 30.

²⁰⁷ Šio paklausimo išlikęs tik taisytas juodraštis, kuriame išbrauktas antrasis – Demokratinės draugijos Versalyje – rinkinys ir papildomai įrašyta 1922 m. Z. Celichowskio teigta informacija ir tų pačių metų spalio 24 d. Ministerijos raštas: Biblioteka <...> Do Pana Hr. Władysława Zamoyskiego, 1924 03 29, in: VUB RS, F12-448, l. 71. Tačiau galutiniame dokumente turėjo būti abu rinkiniai, tiesa, žodis „Versalis“ „nukritęs“, likęs tik įvardijimas „Demokratinė draugija“, žr. Dziennik podawczy i wysyłkowy Biblioteki USB, in: VUB RS, F47-904, l. 110, o išsiuntimo faktą kovo 31 d. fiksuoja: Książka listow urzędowych Biblioteki Publicznej i USB, in: VUB RS, F47-799, l. 34.

²⁰⁸ [W. Zamoyskio atvirlaiškis S. Rygieliui iš Varšuvos], 1924 05 12, in: VUB RS, F12-448, l. 70v.

²⁰⁹ St. T., „Dookoła Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (Rozmowa z rektorem Alfonsem Parczewskim)“, in: *Świat*, 1924, nr 37 (13 września), s. 4.

²¹⁰ *Ibid.*, s. 5; W. Dziewulski, Do Pana Ministra MWRiOP, 1924 11 10, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 261, l. 13.

²¹¹ Žr. A. Parczewski, Sprawozdanie Rektorskie za rok akademicki 1923/24 z działalności USB, 1924 10 11, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 134, l. 8; W. Dziewulski, Do Hr. Marji Zamojskiej w Kórniku, 1924 11 10, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 261, l. 14.

²¹² „Z Prezydium Rady Ministrów“, in: *Monitor Polski*, 1924, nr 226, s. 2; H. Wilczyński, 1926, s. 47, 49; Z. Nowak, 2009, s. 118; Z. Kalisz, 2001, s. 239.

sukėlė Vilniuje tikrų tikriausią nerimą ir privertė skubiai grįžti prie aktyvių veiksmų. Jau spalio 7 d. S. Rygielis išsiuntė raštą Tikybų ir viešojo švietimo ministerijos Valstybinių bibliotekų skyriui, prašydamas užtikrinti SBU bibliotekos nuosavybės teisę į Kurnike jai deponuotus – J. Lelewelio ir „Demokratinės draugijos“ rinkinius²¹³. O tuometinis prorektorius A. Parczewskis²¹⁴ spalio 12 d., pasinaudojęs proga, kad Vilniuje su dviejų dienų vizitu lankosi tikybų ir viešojo švietimo ministras Bolesławas Miklaszewskis, aptarė su juo šį klausimą²¹⁵. Po beveik mėnesio ministrui oficialų raštą išsiuntė ir naujasis rektorius Władysławas Dziewulskis, vėl pakartodamas prašymą užtikrinti teisę į Kurnike saugomus rinkinius²¹⁶. Ministerija, trumpai paaiškinusi, kad fondaciją dar turi patvirtinti Seimas ir Senatas, pasiūlė rektoratui kreiptis į paveldėtoją Mariją Zamoyską ar Valdybą²¹⁷. Tai rektorius jau buvo padaręs – tą pačią dieną kaip raštas ministrui buvo išsiųsti laišakai tiek grafaitei, tiek jau minėtam kunigui A. Lisieckiui, prieš metus dalyvavusiam A. Parczewskio ir W. Zamoyskio susitikime. Pagrindinis SBU nerimas ir rūpestis buvo, kad perimant fondacijos turtus, Universitetui skirti rinkiniai būtų atskirti nuo Kurniko bibliotekos visumos²¹⁸. Nuraminimą SBU rektorius gavo tik kitų metų sausį. Į M. Zamoyskai skirtą laišką atsakė jos pusseserė Zofija Grocholska²¹⁹, kuri buvo grafo dešinioji ranka bibliotekos ir archyvo reikaluose, jo testamentu liudininkė, o po jo mirties – rinkinių prižiūrėtoja²²⁰. Ji dalyvavo susitikime su A. Parczewskiu, kartu su grafu lydėjo jį apžiūrėti atokiame pastate saugomo Batinjolio depozito²²¹. Anot Z. Grocholskos, knygų rinkiniai yra visiškai saugūs ir niekas prie jų nekviestas negali prieiti. Taip pat ji kalbėjusi su W. Zamoyskio testamentu vykdytojais Witoldu Czartoryskiu iš Pelkino ir Janu Zamoyskiu iš Tšebenio. Šie paliepė rektorių nuraminti, kad apie depozitą žinoma, niekas jam negresia ir bus laukiama tol, kol aplinkybės leis tai perkelti į Vilnių²²².

Reikalai vėl pajudėjo, kai Kurniko fondaciją 1925 m. liepos 30 d. patvirtino Lenkijos Seimas²²³, o pats Kurnikas paprašė Vilniaus pasiimti rinkinius. Rugsėjo 19 d. SBU

²¹³ S. Rygiel, Do wydziału Bibliotek Państwowych MWRiOP, 1924 10 07, in: VUB RS, F12-448, l. 69.

²¹⁴ 1924 m. birželį SBU rektoriaus rinkimus laimėjo buvęs Matematikos ir gamtos mokslų fakulteto dekanas, astronomas prof. Władysławas Dziewulskis (1878–1962, rektoriavo iki 1925 m. rugsėjo), o prorektoriumi tapo tuometinis rektorius A. Parczewskis – žr. Protokół, 1924 06 21, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 327, l. 475–476; E. Andrysiak, 2006, s. 13.

²¹⁵ „Z pobytu Ministra W. R. i O. P. p. Miklaszewskiego w Wilnie“, in: *Dziennik Wileński*, 1924, nr 234 (14 paždziernika), s. 3; W. Dziewulski, Sprawozdanie za rok ak. 1924/25, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 152, l. 17.

²¹⁶ W. Dziewulski, Do Pana Ministra MWRiOP, 1924 11 10, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 261, l. 13.

²¹⁷ MWRiOP Do Rektoratu USB, 1924 11 21, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 261, l. 32. Dokumentu antraštyje rinkiniai įvardijami kaip Lelewelio ir Demokratinės draugijos bibliotekos.

²¹⁸ W. Dziewulski, Do Hr. Marji Zamojskiej w Kórniku, 1924 11 10, l. 14; W. Dziewulski, Do Księdza Kanonika Arkadjusza Liseckiego, 1924 11 10, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 261, l. 15.

²¹⁹ [Z. Grocholskos laiškas rektoriui W. Dziewulskiui], 1925 01 10, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 261, l. 19. A. Lisieckis atsakymą SBU rektoriui parašė 1924 m. lapkričio 27 d. Tačiau jame buvo pareikšta, kad negalės užsiminti Lelewelio ir Demokratinės draugijos bibliotekų reikalais, nes persikelia į Gniezną (nuo 1924 m. spalio 1 d. jis Gniezno kunigų seminarijoje pradėjo eiti moralinės teologijos ir kanonų teisės profesoriaus pareigas) – A. Lisiecki, Do Jego Magnificencji J. W. P. Dziewulskiego, 1924 11 27, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 261, l. 24.

²²⁰ Žr. išn. 175; H. Pawlikowski, 1925, s. 9; M. Kosman, 1977, s. 72.

²²¹ [Z. Grocholskos laiškas rektoriui W. Dziewulskiui], 1925 01 10, l. 19r.

²²² *Ibid.*, l. 19v.

²²³ Dokumentu publikacija: H. Pawlikowski, 1925, s. 13–16; taip pat žr. Z. Nowak, 2009, s. 118; Z. Kalisz, 2001, s. 239.

bibliotekos direktorius S. Rygielis kreipėsi tiek į Tikybų ir viešojo švietimo ministerijos Valstybinių bibliotekų skyrių, tiek į Fundacijos valdybą, numatydamas atsivežimą spalio viduryje. Pastarosios teirautasi, kokios gali tikėtis techninės pagalbos²²⁴, o Ministerijos paprašyta skirti porą kambarių nusipirktuose Tiškevičių rūmuose²²⁵, nes biblioteka visai neturi vietos laikyti apie 35 tūkstančius atsivežamų tomų²²⁶. Atsakymų SBU sulaukė jau praėjus jų numatytam atsivežimo terminui – Ministerijos, kuri sutiko skirti patalpas pasidėti rinkinius, raštas pasiekė lapkričio 10 d.²²⁷, žinios iš Kurniko atėjo keliomis savaitėmis anksčiau – spalio 29 d.²²⁸ Pastarajame atsakyme J. Zamoyskis detalizavo ir patikslino depozito sudėtį ir apimtis. Pagal jų turimus sąrašus „Lelewelio, Batinjolio, Lenkijos demokratinės draugijos etc.“ rinkiniai sudaro:

- Knygos ir brošiūros apie 22 300 vnt.
- Rankraščiai apie 196 vnt.
- Žemėlapių apie 1 500 vnt.
- Piešiniai ir grafika apie 3 650 vnt.²²⁹

Taigi iš viso ruošiamasi atiduoti **27 646** vertybes. Taip nuo 1922 m. Z. Celichowskio pateiktų ir Ministerijos leistų parsivežti J. Lelewelio 5 573 tomų, 1923 m. A. Parczewskio susitartos dar ir Versalio bibliotekos, 1924 m. rudenį S. Rygielio suponuoto „Demokratinės draugijos“ rinkinio („nukritus“ žodžiui „Versalis“)²³⁰, 1925 m. rudenį pereinama prie viso Batinjolio depozito SBU bibliotekai atidavimo / perėmimo deklaravimo. Tarsi sugrįžtant prie Vilniaus universiteto alumnio S. Gałęzowskio asmeniškai išsakytos intencijos W. Plateriui, pasklidusios emigrantų aplinkoje ir net nugulusios rimtose knygose, kaip antai „Słownik geograficzny Królestwa Polskiego“ ar E. Chwalewiko „Zbiory polskie“, įvardijusiose Batinjolio biblioteką tiesiog Vilniaus biblioteka (*biblioteka wileńska*)²³¹.

Tačiau paruošti pervežimui visą Batinjolio depozitą persitvarkančiam, o faktiškai nuo Z. Celichowskio laikų neturinčiam bibliotekininko ir nieko, kas galėtų iš administracijos tuo užsiimti, Kurnikui buvo keblu. Todėl naujieji „valdytojai“ iš Vilniaus prašė profesionalaus asmens, kuris tai padarytų. Administracija galėtų duoti žmonių tik fiziniam darbui – pernešti dėžes su jau supakuotomis knygomis, taip pat vežimų nuvežti

²²⁴ S. Rygiel, Do wydziału Bibliotek Państwowych MWRiOP, 1925 09 19, in: VUB RS, F12-448, l. 65.

²²⁵ Dab. LMA Vrublevskių bibliotekos pastatas. 1925 m. kovo 14 d. rūmai Lenkijos tikybų ir viešojo švietimo ministerijos buvo nupirkti iš grafo Alfredo Tiškevičiaus (1882–1930) Vilniaus bibliotekų reikmėms – S. Narbutas, 2015, p. 18; H. Ilgiewicz, 2019, s. 193.

²²⁶ S. Rygiel, Do Zarządu Dóbr Kórnickich, 1925 09 19, in: BK PAN, AB 81a, l. 66.

²²⁷ Tokia data užfiksuota ant rašto uždėtam Bibliotekos gavimo antspaude – MWRiOP Do Dyrekcji Biblioteki Publicznej i Uniwersyteckiej, 1925 10 29, in: VUB RS, F12-448, l. 66.

²²⁸ Data užfiksuota SBU kanceliarijos antspaude – J. Zamoyski, Do Jego Magnificencyi Rektora Wszechnicy imienia Króla Stefana Batorego, 1925 10 26, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 261, l. 70v. Šio laiško nuorašas pasiekė biblioteką kitą dieną, – žr. VUB RS, F12-448, l. 67.

²²⁹ Pateikti skaičiai atitinka 1874 m. akte esančius skaičius. Tik žemėlapių 1 507 vnt. – suapvalinti. Žr. BK PAN, AB 81a, l. 3.

²³⁰ Žr. išn. 207, 213, 217.

²³¹ M. Studniarski, 1883, s. 924; E. Chwalewik, 1916, s. 43.

jas į geležinkelio stotį²³². Tokiu pageidaujama Kurniko profesionalu naujojo SBU rektorius Mariano Zdziechowski²³³ deleguotas pats bibliotekos direktorius S. Rygielis, kuris kartu su pagalbininku ruošėsi ten nuvykti iki gruodžio vidurio²³⁴. Tačiau viso Batinjolio depozito pervežimo į Vilnių planai sukėlė kitą problemą – XIX a. dokumentų, patvirtinančių rinkinių priklausomybę, paiešką. Jų pradeda prašyti ir ministerija, nes jai ypač aktualus tampa Lenkijos demokratinės draugijos ir pačios Batinjolio bibliotekos rinkinių klausimas, – ar tikrai jie turi būti gabenami į Vilnių. Taigi lapkričio 23 d. S. Rygielis išsiunčia laišką į Paryžių Lenkų bibliotekos bibliotekininkui, gerai nusimanančiam emigraciniuose reikaluose ir šių šaltinių žinovui Stanisławui Piotru Koczorowskiui (1888–1958), prašydamas paieškoti gana daug įvairiausių dokumentų ir padaryti jų kopijas, kaip antai Batinjolio lenkų mokyklos korespondencijos su Kurniku, šios mokyklos tarybos nutarimo, J. Lelewelio šeimos nurodymų, jo testamentą, kitų dokumentų, susijusių su šio depozito rinkiniais nuorašų, naudinga būtų pridėti ir atitinkamos literatūros, kurioje tie faktai cituoti. Tačiau skubiausia būtų gauti testamentą ir korespondenciją su Kurniku²³⁵. Kol Paryžiuje ieškoma dokumentų, S. Rygielis pačioje lapkričio pabaigoje, gavęs Kurniko fundacijos administracijos direktoriaus Antonio Pacyńskiego (1883–1939) sutikimą dėl atvykimo laiko ir pasižadėjimą suteikti J. Zamoyskio pažadėtą pagalbą²³⁶, pradeda organizuoti kelionę. Į pagalbą jam skiriamas SBU bibliotekos prižiūrėtojas Stefanas Wiśniewski²³⁷. S. Rygielis iš Vilniaus išvyko gruodžio 3 d., per Varšuvą nuvyko į Poznań²³⁸, kur turėjo dalyvauti Lenkijos istorikų suvažiavime²³⁹. Tik atvykus atėjo žinia, jog jam skirtas pagalbininku S. Wiśniewski dėl kepenų ligos paguldytas į ligoninę

²³² J. Zamoyski, Do Jego Magnificencyi Rektora Wszechnicy imienia Króla Stefana Batorego, 1925 10 26, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 261, l. 70v. Anot Marcelio Kosmano, 1925 m. rudenį apskritai visos Kurniko bibliotekos darbas buvo sustabdytas, į visus prašymus skolinti knygas ar rankraščius buvo atsakoma neigiamai – M. Kosman, 1977, s. 73.

²³³ Marianas Zdziechowski (1861–1938) po 1925 m. birželį vykusių SBU rektorius rinkimų rugsėjo 15 d. pakeičia šiame poste metus buvusį W. Dziewulskį. Žr. Protokół Ogólnego Zebrania Profesorów USB <...> w celu wyboru Rektora na rok ak. 1925/26, 1925 06 17, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 327, l. 459–460; Do Kwestury USB, 1925 09 03, in: ibid., l. 452; Z. Opacki, 2021, s. 509–510.

²³⁴ S. Rygiel, Do Pana Naczelnego Dyrektora Dóbr Kórnik A. Pacyńskiego, 1925 11 23, in: BK PAN, AB 81a, l. 68; S. Rygiel, Do wydziału Bibliotech Państwowych MWRiOP, 1925 11 23, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 261, l. 55.

²³⁵ [S. Rygielio laiškas S. P. Koczorowskiui], 1925 11 23, in: VUB RS, F12-448, l. 62v.

²³⁶ A. Pacyński, Szanowna Biblioteka Publiczna i Uniwersytecka, 1925 11 27, in: VUB RS, F12-448, l. 61. Dokumentas SBU biblioteką pasiekė lapkričio 30 d.

²³⁷ S. Rygiel, Do Jego Magnificencyi Pana Rektora USB, 1925 12 01, in: VUB RS, F12-448, l. 60; M. Zdziechowski, Do WPana Dr. Stefana Rygla, 1925 12 01, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 261, l. 71; M. Zdziechowski, Do Pana Stefana Wiśniewskiego Nadzorecy Bibliotecznego, 1925 12 01, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 261, l. 72.

²³⁸ S. Wiśniewski (g. 1899 m. Varšuvoje) į Vilnių atvyko 1924 m. spalį, netekęs darbo Maskvoje, kur dirbo Lenkijos delegacijos Reevakuacinės ir specialiosios komisijos administracijoje kaip „pastatų komendantas“ nuo 1922 m. spalio iki 1924 m. sausio pabaigos. SBU bibliotekoje jis pradirbo iki 1930 m. gruodžio 31 d. kaip „Bibliotekos pastato prižiūrėtojas“ (*nadzorca gmachu Biblioteki*), tiesa, vykdydamas ir kitas administracines funkcijas, pavyzdžiui, prižiūrėjo tuo metu vykstančius remontus. Žr. S. Wiśniewski, Zyciorys, [1924 11 06], in: VUB RS, F47-554, l. 7; E. Kuntze, Swiadcetwo, 1924 03 07, in: ibid., l. 2; A. Łysakowski, Zaświadczenie, 1931 01 07, in: ibid., l. 45.

²³⁹ [S. Rygielio ataskaita SBU rektoriumi M. Zdziechowskiui], 1926 01 04, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 261, l. 62a; plg. M. Zdziechowski, Do JW Pana Hr. Jana Zamoyskiego, 1925 12 01, in: ibid., l. 69.

²³⁹ IV Lenkijos istorikų suvažiavimas vyko 1925 12 06-08. [S. Rygielio laiškas A. Pacyńskiui], 1925 12 03, in: BK PAN, AB 81a, l. 70r; [S. Rygielio ataskaita SBU rektoriumi M. Zdziechowskiui], 1926 01 04, l. 62a.

ir, manoma, ten prabus apie 10 dienų²⁴⁰. Taigi jau Poznanėje reikėjo ieškoti asmens, kuris pakeistų sergantį pagalbininką. Gruodžio 9 d. Poznanės universiteto biblioteka suteikė savo darbuotojui Książkiewiczui atostogų ir atidavė jį S. Rygielio dispozicijai²⁴¹. O lentpjūvėje, greičiausiai netoli nuo Kurniko pilies esančiuose Gondkuose (*Gądkki*)²⁴², jau vyko dėžių rinkiniams gamyba²⁴³. S. Rygieliui nuvykus į Kurniką, prasidėjo rinkinių pakavimo darbai. Rinkiniai buvo pakuojami griežtai pagal jų grupes (Lelewelio, Lenkų demokratinės draugijos Versalyje, Demokratinės draugijos Paryžiuje, Batinjolio mokyklos bibliotekos ir dovanos jai)²⁴⁴. Be atvykusio iš Poznanės Książkiewicziaus, rinkinius pakuoti padėjo jau minėtas S. Małecki ir dar du Kurniko pagalbininkai²⁴⁵. Be to, vietoje buvo suprasta, jog visas tas Batinjolio depozitas yra labai didelis, o dar darbai vyko Z. Celichowskio taip bijotos žiemos sąlygomis, pastate, neturinčiame apšvietimo ir nešildomame. Anot S. Rygielio, visa tai suryja daug laiko, todėl numatytų dešimt dienų rinkinių pakavimui ir transportavimui neužteko²⁴⁶. O jau baigiant depozitą sudėlioti į dėžes²⁴⁷, SBU bibliotekos direktorius susidūrė su nauju uždaviniu – reikiamybe rinkinius padalinti tarp Vilniaus ir Varšuvos, gavus dar lapkritį ieškotus XIX a. dokumentus. Tik gruodžio 17 d. į Kurniką iš Gostynio (*Gostyń*, pusšimtis km nuo Kurniko) atvyko sirgusi Z. Grocholska ir atvežė turėto 1874 m. dokumento nuorašą²⁴⁸, tuo pat metu atėjo ir oficiali Paryžiuje S. P. Koczorowskio daryta šio dokumento kopija²⁴⁹. Tuokart Lenkijos tikybų ir viešojo švietimo ministerija griežtai liepė S. Rygieliui laikytis šio dokumento, kuriame numatytos depozito dalių paskirtys: Versalio biblioteka – Vilniaus bibliotekai, Lelewelio rinkiniai – Vilniaus universiteto bibliotekai, Lenkijos demokratinės draugijos biblioteką inkorporuoti į laisvos Lenkijos nacionalines bibliotekas, kitiems Batinjolio bibliotekos rinkiniams – nėra jokių sąlygų²⁵⁰. Ministerijos nurodymu Lenkijos demokratinės draugijos ir pačios Batinjolio bibliotekos rinkiniai turėjo būti pervežti į Varšuvą, Valstybinių bibliotekų skyriaus dispozicijon, nes jie bus skirti kuriamai Nacionalinei bibliotekai²⁵¹. Tačiau taip, kaip S. Rygielis norėjo,

²⁴⁰ [A. Łysakowskio telegrama S. Rygieliui], [1925 12 04], in: VUB RS, F12-448, l. 55; [A. Łysakowskio laiškas S. Rygieliui], 1925 12 05, in: *ibid.*, l. 54.

²⁴¹ [S. Rygielio ataskaita SBU rektoriui M. Zdziechowskiui], 1926 01 04, l. 62a.

²⁴² H. Wilczyński, 1926, s. 26, 42.

²⁴³ [S. Rygielio laiškas A. Pacyńskiui], 1925 12 03, l. 70r; [A. Pacyński laiškas S. Rygieliui], 1925 12 07, in: VUB RS, F12-448, l. 53; S. Małecki, 1959, s. 179.

²⁴⁴ [S. Rygielio ataskaita SBU rektoriui M. Zdziechowskiui], 1926 01 04, l. 62a.

²⁴⁵ Zestawienie wydatków poczynionych przez dr. Stefana Rygla [priedas Nr. 4 prie S. Rygielio ataskaitos], 1926 01 04, in: VUB RS, F12-448, l. 41.

²⁴⁶ S. Rygiel, Do Jego Magnificencji Pana Rektora USB, 1925 12 12, in: VUB RS, F12-448, l. 52.

²⁴⁷ *Kurier Poznański* gruodžio 19 d. pranešė, jog „Batinjolio biblioteka jau visiškai supakuota į 130 dėžių ir šiomis dienomis bus atvežta į Vilnių“, – „Z Kórnika do Wilna“, in: *Kurier Poznański*, 1925, nr 363 (19 grudnia), s. 8.

²⁴⁸ [S. Rygielio ataskaita SBU rektoriui M. Zdziechowskiui], 1926 01 04, l. 62a. Taip pat žr. [S. Rygielio laiškas Z. Grocholskai], 1925 12 30, in: BK PAN, AB 81a, l. 75.

²⁴⁹ Žr. dokumentą ir prie jo kaip priedą esantį 1874 m. dokumento nuorašą: S. Michalski, Do Pana Dra Stefana Rygla, 1925 12 15, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 261, l. 67–68. Nuoraše, esančiame VUB RS byloje, nurodyta, kad 1874 m. dokumento nuorašas padarytas S. P. Koczorowskio 1925 m. gruodžio 12 d. Paryžiuje, žr. VUB RS, F12-448, l. 23.

²⁵⁰ [Perdavimo-priėmimo aktas], 1874 04 21, in: BK PAN, AB 81a, l. 3; D. Bolewska, 1973, s. 20.

²⁵¹ S. Michalski, Do Pana Dra Stefana Rygla, 1925 12 15, l. 67; [S. Rygielio laiškas Z. Grocholskai], 1925 12 30, in: BK PAN, AB 81a, l. 75.

Batinjolio depozitą iš Kurniko išvežti prieš Kalėdas, Ministerija leido dalį rinkinių, dėl kurių priklausomybės nebuvo aišku, atsivežti į Vilnių, tenai juos išstudijuoti ir tada, kas nepriklauso, išsiųsti į Varšuvą²⁵².

Gruodžio 22 d. jau tikrai pabaigus rinkinius sudėlioti į dėžes ir jas paskirstyti²⁵³, šios buvo pristatytos į Kurniko geležinkelio stotį, o kitą dieną iš čia išsiųsti du vagonai, kurių vienas su 60 dėžių išvyko į Vilnių, kitas su 67 dėžėmis – į Varšuvą²⁵⁴. Tądien A. Pacynskio ir S. Rygielio pasirašytas išvakarėse parengtas Batinjolio depozito perdavimo-priėmimo aktas²⁵⁵. Pagal jį į Varšuvą iškeliavo – Lenkijos demokratinės draugijos bibliotekos 7 ir Batinjolio rinkinių 60 dėžių. Į Vilnių buvo išvežta Versalio rinkinio 4, Lelewelio bibliotekos 33 ir 23 dėžės knygų, rankraščių, žemėlapių, piešinių ir aktų, kurių likimas bus nuspręstas po ištyrimo²⁵⁶. Pats S. Rygielis iš Kurniko iškeliavo per Poznanę į Varšuvą, kur atvyko gruodžio 24 d. rytą ir tenai praleido rektorius jam suteiktas atostogas²⁵⁷. O Vilnių Naujųjų metų išvakarėse pasiekė vienas vertingiausių Universiteto istorijoje, sveriantis 8 850 kg, krovinių²⁵⁸. Nors rudenį visą Batinjolio depozitą (daugiau kaip 27,5 tūkst. vertybių) planuota sudėti Tiškevičių rūmuose, dabar, atsivežus tik dalį rinkinių (apie 10 tūkst. vnt.²⁵⁹), jie buvo pristatyti į senosius Universiteto rūmus. 1926 m. sausio pradžioje rašydamas rektoriui ataskaitą S. Rygielis akcentavo, kad yra svarbu skirti atskirą patalpą šiems rinkiniams išpakuoti ir išdėlioti: „[t]ai yra labai skubu, nes dėžėse yra drėgni ir vertingi rankraščiai, žemėlapiai, piešiniai ir knygos. Todėl siekiant

²⁵² S. Michalski, Do Pana Dra Stefana Rygla, 1925 12 17, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 261, l. 64; S. Michalski, Do JM Pana Rektora USB, 1925 12 17, in: *ibid.*, l. 62.

²⁵³ Procesas buvo įamžintas ir Gregorowskio darytose nuotraukose (Zestawienie wydatków poczynionych przez dr. Stefana Ryglą [priedas Nr. 4 prie S. Rygielio ataskaitos], 1926 01 04, l. 41). Rinkiniai nufotografuoti prieš pradėdant juos iš lentynų pakuoti ir baigiant. Pastarojoje nuotraukoje matyti, kaip atrodo dėžės, į kurias vertybių saugumo sumetimais buvo dedama ir šiaudų. Joje užfiksuoti SBU bibliotekos direktorius S. Rygielis (prie krosnies) ir S. Maleckis (prie dėžių). Pastarasis yra ir dar vienoje nuotraukoje. Tokios nuotraukos (atvirilaiškiai) yra išlikusios Kurniko byloje, l. 73a–73d.; VUB RS, F12-466, l. 1–3, prieiga: <https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000481485#00001>; F47-MB662 iki F47-MB665, F47-VVB226 iki F47-VVB230. VUB RS komplektuose yra ir pastato, kuriame buvo saugomi rinkiniai, nuotrauka. Tiesa, nuotraukų datavimas VUB aprašyme klaidingas. Jos padarytos 1925 m. gruodžio 10–21 d.

²⁵⁴ [S. Rygielio ataskaita SBU rektoriui M. Zdziechowskiui], 1926 01 04, l. 62av; [S. Rygielio laiškas Z. Grocholskai], 1925 12 30, l. 75.

²⁵⁵ Akto mašinraštis pasirašytas keturiais egzemplioriais. Šiandien žinomi trys: vienas jų yra saugomas Kurnike (fundacijos *Zakłady Kórnickie* egzempliorius: Akt zdawczo-odbiorczy, podp. Antoni Pacynski, Stefan Rygiel, 1925 12 23, in: BK, AB 81a, l. 72rv); kiti du – Vilniuje (SBU rektorato egz. LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 261, l. 65; SBU bibliotekos egz. VUB RS, F12-448, l. 46). Visuose trijuose yra taisyta ranka data iš 22 į 23 dieną. Ketvirtasis egz. buvo skirtas Lenkijos tikybių ir viešojo švietimo ministerijos Bibliotekų skyriui. Taip pat žr. [S. Rygielio laiškas Z. Grocholskai], 1925 12 30, l. 74v.

²⁵⁶ Akt zdawczo-odbiorczy, 1925 12 23, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 261, l. 65r. Dėžių skaičius nurodytas: [S. Rygielio ataskaita SBU rektoriui M. Zdziechowskiui], 1926 01 04, l. 62av.

²⁵⁷ Rektoriui M. Zdziechowskiui S. Rygielio gruodžio 12 d. prašymu šiam gruodžio 18 d. suteikė atostogų iki 1926 m. sausio 2 d. – M. Zdziechowski, Do Pana Dr. Stefana Rygla, 1925 12 18, in: VUB RS, F12-448, l. 47; Rachunek [priedas Nr. 5 prie S. Rygielio ataskaitos], in: VUB RS, F12-448, l. 40; [S. Rygielio ataskaita SBU rektoriui M. Zdziechowskiui], 1926 01 04, l. 63.

²⁵⁸ [S. Rygielio telegrama], 1925 12 31, in: VUB RS, F12-448, l. 35; P.K.P. Stacja miejska w Wilnie, Rachunek Nr. 15930 [priedas Nr. 15 prie S. Rygielio ataskaitos], 1925 12 31, in: *ibid.*, l. 42.

²⁵⁹ Toks skaičius minimas 1925–1926 m. ataskaitose: Sprawozdanie JM. Rektora Dr. Marjana Zdziechowskiego z działalności Uniwersytetu za rok akad. 1925/26, in: LCVA, f. 175, ap. 1(I)A, b. 161, l. 11–12; Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie za rok 1925/1926, 1926, in: VUB RS, F47-A309, l. 98.

apsaugoti juos nuo sugadinimo, jie turi būti nedelsiant išpakuoti.²⁶⁰ Rinkiniai buvo atiduoti Rankraščių, žemėlapių ir grafikos skyriaus²⁶¹ dispozicijon ir sudėti Rankraščių salėje (dab. Profesorių skaitykla). Pradėjus tvarkyti, pirmiausia nuo visų žemėlapių nuvalyti pelėsiai ir žemėlapiai kelis kartus vėdinti²⁶², o iki kovo mėnesio pirmiausia sutvarkytas neaiškios priskirties 23 dėžių turinys. Skyriaus vedėjas M. Brensztejnus iš Kurniko rinkinių išskyrė 772 žemėlapius ir planus, 552 brėžinius, 1 020 graviūrų ir fotografijų, 1 medalioną (iš viso 2 345), kurie buvo supakuoti į dėžes išsiųsti Varšuvon²⁶³. Tačiau ir vėliau Batinjolio depozito „perdalijimas“ Kurnike kėlė problemų tiek Vilniui, tiek Varšuvai²⁶⁴. M. Dzikowskiui tvarkant Lelewelio kartografinius rinkinius ir rengiant *Atlasų katalogą* aiškėjo, kad trūksta kai kurių Lelewelio rinkinio kartografinių rankraščių ir leidimų, kurie atsidūrė Nacionalinėje bibliotekoje²⁶⁵. Ar atvirksčiai – į Vilnių atvežtos tos vertybės, kurios turėjo nukeliauti į Varšuvą²⁶⁶. Taip per visą XX a. ketvirtą dešimtmetį vyko *pasimetusio* dokumentinio paveldo paieškos ir jo judėjimas tarp Vilniaus ir Varšuvos. Kartais susidarant net kuriozinėms situacijoms, pavyzdžiui, 1939 m. pavasarį SBU bibliotekos iš Nacionalinės bibliotekos pasiskolinta darbui XIX a. knyga pasirodė esanti iš Versalio bibliotekos²⁶⁷. Reikia pasakyti, kad Nacionalinė biblioteka neskubėjo siųsti į Vilnių leidinių su Lelewelio ar Versalio rinkinių antspaudais, o šie gana dažnai atsisirasdavo dubletų fonde²⁶⁸. O tai reiškė, kad jie galėjo būti atiduoti kitoms bibliotekoms. Tokių dubletų buvo gavusios ir SBU, ir Vrublevskių bibliotekos²⁶⁹. O dėl to Vilnius gana dažnai primindavo Varšuvai²⁷⁰, kad reikia laikytis 1925 m. gruodį nustatyto Batinjolio depozito padalijimo, o pastaroji vis teisindavosi nepastebėjusi antspaudų.

Kad ir kaip būtų, atsivežti į Vilnių iš Kurniko rinkiniai labai praturtino SBU biblioteką, ypač jos kartografinį rinkinį (šis pasipildė didelę mokslinę vertę turinčiais atlasais, rankraštiniais žemėlapių perpiešimais). Rinkinis vertintas kaip vienas vertingiausių Len-

²⁶⁰ [S. Rygielio ataskaita SBU rektoriui M. Zdziechowskiui], 1926 01 04, l. 63.

²⁶¹ Nuo 1925 m. rugsėjo 9 d. šiam skyriui pradėjo vadovauti M. Brensztejnus. 1930 m. balandį įkurtas Žemėlapių (*Dzial Map*; vėliau pervadintas į Kartografijos – *Dzial Kartografii*) skyrius ir kartografiniai rinkiniai perėjo šio skyriaus dispozicijon. Jo vadovu tapo Mikołajus Dzikowskis. Kartografiniai rinkiniai kartu su Lelewelio rinkinio atlasais, rankraštiniais ir spausdintais žemėlapiais persikėlė į restauruotą salę trečiame bibliotekos aukšte, pavadintą J. Lelewelio vardu, – žr. Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie za rok 1925/1926, l. 97; Sprawozdanie Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej w Wilnie. 1930/32, 1933, in: VUB RS, F47-342, l. 33, 43; M. Dzikowski, 1932, s. 65; M. Ambros, 1932, s. 97–98.

²⁶² Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie za rok 1925/1926, l. 98.

²⁶³ Ibid., l. 103, plg. l. 98.

²⁶⁴ Plg. H. Więckowska, 1933, s. 9–10.

²⁶⁵ Žr. SBU bibliotekos susirašinėjimas su Lenkijos Nacionaline biblioteka, 1932–1939, in: VUB RS, F12-412, l. 2–5, 7, 8.

²⁶⁶ Ibid., l. 2, 14 (1933 m. sausį SBU biblioteka išsiuntė į Varšuvą 22 leidinius, turėjusius tik Batinjolio bibliotekos antspaudą), l. 29v (1939 m. gegužę ruošiamasi siųsti į Nacionalinę biblioteką nemažai atrastų leidinių tik su Batinjolio bibliotekos antspaudu).

²⁶⁷ Ibid., l. 29–30 (Józefo Miklaszewskio knyga *Rys historyi polskiej od wzniesienia się monarchii aż do ostatniego upadku i rozbiuru kraju: z pięćią mappami*, Warszawa: nakładem N. Glücksberga, 1821, sygn. 37211, dab. VUB RSS, Versal. 85157).

²⁶⁸ Ibid., l. 25, 27, 29r.

²⁶⁹ Ibid., l. 25.

²⁷⁰ Ibid., l. 25, 27, 29v.

kijoje ar vadinamas turtingiausia Lenkijoje kartografija²⁷¹. Ne kartą Lelewelio sukaupti raritetai buvo eksponuojami įvairiausiose parodose tiek Vilniuje, tiek pačioje Lenkijoje²⁷², jų faksimilės publikuojamos leidiniuose²⁷³, jais domėjosi istorikai, kartografijos specialistai²⁷⁴. Kulminacija tapo 1929-iejį, kai buvo švenčiamas Universiteto 350 metų įkūrimo ir jo 10 metų atkūrimo jubiliejus. Į Vilnių iš Paryžiaus „susigrąžintas“ ir pats istorikas (jis perlaidotas Rusų kapinėse), o jubiliejinėje Universitetą pristatančioje parodoje *Leleweliana* lygiavertčiai prilyginta *Senajam* ir J. Piłsudskio atkurtam *Naujajam universitetui*²⁷⁵.

Išvados

1919 m. rudenį lenkams atkūrus Vilniuje universitetą Stepono Batoro vardu ir perėmus išlikusius Viešosios bibliotekos rinkinius, reikėjo ieškoti būdų, kaip praturtinti šią rusifikacinę *Bibliotheca Patria*, kad ji taptų *tikra Universiteto biblioteka*. Nors SBU deklaravo būtinumą susigrąžinti prarastas senojo Vilniaus universiteto vertybes, išblaškytas po buvusią Rusijos imperiją, buvo puikiai suprantama, kad kol kas to padaryti nepavyks (nors bandymų parsivežti iš Kyjivo būta). Siekiant vertybiškai praturtinti bibliotekos saugyklas, neužteko nei dovanų, nei pirkimų. Juo labiau kad jie negalėjo kompensuoti šimtmečiais kauptų vertingų rankraščių, kartografijos, grafikos ir kt. rinkinių praradimo XIX a., uždarius Vilniaus universitetą.

Jau 1919 m. rudenį SBU vadovybės žvilgsnis nukrypsta į didžiąsias istorines, XIX a. lenkų ir lietuvių emigracijoje sukauptas kolekcijas. Lapkričio 19 d. Senate svarstomos Rapersvilio muziejaus archyvo ir bibliotekos, Lelewelio bibliotekos iš Kurniko ir dubletų iš Lenkų bibliotekos Paryžiuje parsivežimo į Vilnių idėjos. Ir nors buvo kreiptasi į Kurniko savininką grafą W. Zamoyską dėl Lelewelio rinkinių, tačiau esminiu svarstymo

²⁷¹ S. Rygiel, Do Wileńskiego Urzędu Wojewódzkiego, 1928 03 13, in: VUB RS, F47-A311, l. 345; Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie za rok 1937/1938, 1938, in: VUB RS, F47-573/2, l. 12.

²⁷² „Wystawa bibljotek i licytacja książki w Wilnie“, in: *Zródła mocy*, 1927, nr 1, s. 134; A. L. [Adam Łysakowski], „Wystawa bibljotek wileńskich“, in: *Przegląd Biblioteczny*, 1927, nr 1–2, s. 176; J. Mayer, „Wilenska wystawa książki i wystawa kartograficzna zbiorów Lelewela“, in: *Przegląd Biblioteczny*, 1932, nr 4, s. 206–213; Z. Kalicinińska, „Otwarcie Wileńskiej wystawy książki i wystawy kartograficznej zbiorów Lelewela w Uniw. Bibl. Publ.“, in: *Kurjer Wileński*, 1932, nr 145 (28 czerwca), s. 3; Wystawa Kartograficzna VII Międzynarodowego Zjazdu Historyków w Warszawie, 1933, in: VUB RS, F47-852/13; Wystawa kartograficzna Międzynarodowego Kongresu geograficznego w Warszawie, 1934, in: VUB RS, F47-852/12.

²⁷³ *Wilno i ziemia wileńska*, 1930, s. 127, 129, 131, 133, 137, 144; M. Dzikowski, 1932.

²⁷⁴ Pirmuoju J. Lelewelio kartografijos rinkinio naudotoju 1926 m. tapo profesorius iš Varšuvos, istorikas ir archyvistas Janas Jakubowski, kaip tik tuo metu rengęs XVI a. LDK rekonstrukcinis žemėlapis, – žr. Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie za rok 1925/1926, l. 99. 1930 m. rankraštiniiais Lelewelio žemėlapiiais domėjosi garsusis suomių kalbininkas, slavistas, Helsinkio universiteto profesorius Josepis J. Mikkola, atvykęs į Vilnių, kur jam turėjo būti suteiktas SBU garbės daktaro vardas, – žr. Sprawozdanie Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej w Wilnie, 1930/31 i 1931/32, 1933, in: VUB RS, F47-342, l. 43. 1935 m. garsus kartografijos istorikas Levas Bagrowas, pradėjęs leisti žurnalą *Imago Mundi*, užsiminė apie SBU kartografinį rinkinį ir aptarė J. Lelewelio kolekcijoje atrastą 1551 m. Romos planą – žr. Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie za rok 1934/35, 1935, in: VUB RS, F47-341, l. 28; L. Bagrow, 1935, p. 33.

²⁷⁵ „Uroczystości jubileuszowe U. S. B. i pogrzeb J. Lelewela“, in: *Ateneum Wileńskie*, 1929, t. 6, z. 3–4, s. 716–721; M. Limanowski, „Złożenie prochów Lelewela w Wilnie“, in: *Zródła mocy*, 1931, nr 7, s. 48–55; M. Dzikowski, „Wystawa jubileuszowa Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie“, in: *ibid.*, s. 70–81.

punktu sprendžiant emigracinių rinkinių klausimą tampa Rapersvilio turtai. Tokį SBU žingsnį sąlygojo suaktyvėję kitų Lenkijos miestų veiksmai, pretenduojant į šiuos Šveicarijoje saugomus emigracinius rinkinius.

Būtinybė parsivežti emigracinius rinkinius atitolo 1920 m. liepos pradžioje bolševikams užėmus Vilnių. Lenkiškasis universitetas buvo priverstas evakuotis į Varšuvą, o paskui į Poznanę ir į Vilnių grįžo spalio viduryje. O užgriuvę organizaciniai sunkumai sąlygojo, kad prie emigracinių bibliotekų klausimo sugrįžta tik 1922 m. vasario pradžioje. Lenkijos Seimui 1921 m. spalio 21 d. priėmus rezoliuciją, Rapersvilio rinkinių klausimas buvo „prarastas“, todėl prisiminti Kurnike, kaip Batinjolio bibliotekos depozito dalis, saugomi J. Lelewelio sukaupti rinkiniai.

Daugiau kaip trejus metus (nuo 1922 m. vasario pradžios iki 1925 m. gruodžio pabaigos) truko Lelewelio bibliotekos perėmimas į SBU biblioteką, kurį lydėjo mirtys, rektorių ir bibliotekininkų kaita, finansų trūkumas rinkinių transportavimui, Kurniko statuso kaita. Per tą laiką keitėsi ir „parvežamų“ rinkinių apimtis: nuo 1922 m. Z. Celichowskio pateiktų ir Lenkijos tikybių ir viešojo švietimo ministerijos leistų atsivežti J. Lelewelio 5 573 tomų, 1923 m. rektoriaus A. Parczewskio susitartos dar ir Versalio bibliotekos, 1924 m. rudenį bibliotekos direktoriaus S. Rygielio suponuoto „Demokratinės draugijos“ rinkinio („nukritus“ žodžiui „Versalis“), 1925 m. rudenį buvo prieita prie viso Batinjolio depozito (27 646 vertybės) Vilniui atidavimo / perėmimo deklaravimo.

Tačiau jau baigiant pakuoti rinkinius į dėžes, 1925 m. gruodžio 17 d. gavus 1874 m. Batinjolio bibliotekos perdavimo-perėmimo akto nuorašą, padėtis pasikeičia. Dalis rinkinių Tikybių ir viešojo švietimo ministerijos paliepinimu turėjo iškeliauti į Varšuvą. Taip Kūčių išvakarėse iš Kurniko Lelewelio ir Versalio rinkiniai (60 dėžių) išvežti į Vilnių, o Lenkijos demokratinės draugijos ir pačios Batinjolio bibliotekos rinkiniai (67 dėžės) į Varšuvą. Vilnių 8 850 kg sveriantis kroviny pasiekė Naujųjų metų išvakarėse.

Tačiau Batinjolio depozito padalijimas Kurnike tarp Vilniaus ir Varšuvos lėmė, kad tvarkant rinkinius aiškėjo, jog dalis SBU bibliotekai priklausiusių leidinių bei rankraščių atsidūrė Nacionalinėje bibliotekoje, ar atvirkščiai – į Vilnių buvo atvežtos tos vertybės, kurios turėjo nukeliauti į Varšuvą. Taigi visą XX a. ketvirtąjį dešimtmetį vyko pasimetusio Batinjolio depozito dokumentinio paveldo paieškos, atradimai bei jo judėjimas tarp Vilniaus ir Varšuvos.

Bibliografija

- Ambros M., 1932 – Michał Ambros, „Księgozbiór Lelewela w Uniwersyteckiej Bibliotece Publicznej“, in: *Biblioteki wileńskie: praca zbiorowa*, pod red. A. Łysakowskiego, Wilno: [s. n.], 1932, s. 93–98.
- Andrysiak E., 2006 – Ewa Andrysiak, „Alfons Józef Ignacy Parczewski (1849–1933)“, in: *Biuletyn Szadkowski*, 2006, nr 6, s. 7–42.
- Bagrow L., 1935 – L. B. [Leo Bagrow], „Ein Plan vom alten Rom“, in: *Imago Mundi. The International Journal for the History of Cartography*, 1935, Vol. 1, p. 33.
- Bartnicka K., 2002 – Kalina Bartnicka, „Człowiek Uniwersytetu: Michał Pełka-Poliński (1783–1848): kariera akademicka ubogiego szlachcica na Uniwersytecie Wileńskim“, in: *Rozprawy z Dziejów Oświaty*, 2002, t. 41, s. 75–91.

- Biblioteka Publiczna i Uniwersytecka, 1928 – Biblioteka Publiczna i Uniwersytecka, obecnie Uniwersytecka Biblioteka Publiczna w Wilnie, w latach 1919–1927*, Wilno: Wydawnictwa Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej, 1928.
- Biliński P., 2020 – Piotr Biliński, „Biografia i bibliografia Feliksa Konecznego na tle epoki“, in: *Feliks Koneczny*, red. P. Skrzydlewski, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum, 2020, s. 9–25.
- Birżyszka M., 1920 – Michał Birżyszka, *Na posterunku Wileńskim*, cz. 3: Z „Głosu Litwy“ i „Echa Litwy“ 1.XI.19–14.VII.20, Wilno: Wydawnictwo „Głosu Litwy“, 1920.
- Bolewska D., 1973 – Dobrochna Bolewska, „Biblioteka Batignolska jako depozyt w Kórniku (1874–1925)“, in: *Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej*, 1973, nr 11, s. 5–22.
- Bosacki Z., 1986 – Zenon Bosacki, *Władysław Zamoyski: 1853–1924: fundator Kórnika i Zakopanego*, Poznań: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1986.
- Braziūnienė A., 1996 – Alma Braziūnienė, „The Collection of Old Atlases in the Library of Vilnius University“, in: *Journal of the International Map Collectors' Society*, 1996, Winter, p. 23–27.
- Braziūnienė A., 2000 – Alma Braziūnienė, „Senosios kartografijos rinkiniai Lietuvoje“, in: *Knygotyra*, 2000, t. 36, p. 34–53.
- Braziūnienė A., 2007 – Alma Braziūnienė, „Bibliofilija ir asmenybė: abipusė kūryba“, in: *Metai*, 2007, Nr. 11, <<http://tekstai.lt/component/content/article/3079-alma-braziuniene-bibliofilija-ir-asmenybe-abipuse-ku-ryba-1>>.
- Bulhak J., 2014 – Jan Bulhak, *Dvidešimt šešeri metai su Ruščicu*, Vilnius: LNM, 2014.
- Chankowski S., 1991 – Stanisław Chankowski, „Szwajcarzy a Muzeum Narodowe Polskie w Rapperswilu w latach 1889–1927“, in: *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 1991, t. 36, nr 3, s. 131–144.
- Chomskis V., 1961 – Vaclovas Chomskis, „Lelewelio kartografiniai rinkiniai Vilniuje“, in: *Astronominis kalendarius. 1960*, Vilnius, 1961, p. 64–73.
- Chomskis V., 1970 – Vaclovas Chomskis, „Vilniaus universiteto kartografiniai rinkiniai“, in: *Kultūrų kryžkelėje*, Vilnius: Mintis, 1970, p. 89–106.
- Chwalewik E., 1916 – Edward Chwalewik, *Zbiory polskie: archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie*, Warszawa: E. Wendego i s-ki, 1916.
- Demby S., 1930 – Stefan Demby, *Biblioteka Narodowa w Warszawie*, wyd. 2 uzup., Warszawa: Drukarnia Techniczna, 1930.
- Dzikowski M., 1932 – Mikołaj Dzikowski, „Zbiór Kartograficzny Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej“, in: *Biblioteki wileńskie: praca zbiorowa*, pod red. A. Łysakowskiego, Wilno: [s.n.], 1932, s. 57–85.
- Gmiterek G., 2008 – Grzegorz Gmiterek, „Działalność kulturalna, naukowa i popularyzatorska Biblioteki Polskiej w Paryżu w latach 1926–1940“, in: *Folia Bibliologica*, 2008, t. 50, s. 89–113.
- Grycz J., 1929 – Józef Grycz, „Bibliotekarze kórnicy“, in: *Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej*, 1929, nr 1, s. 49–76.
- Ignaczak P., 2016 – Paweł Ignaczak, „Muzea w Bibliotece Polskiej w Paryżu“, in: *Muzealnictwo*, 2016, t. 57, s. 192–199.
- Ilgiewicz H., 2019 – Henryka Ilgiewicz, „Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej w Wilnie (1930–1939)“, in: *Almanach Historyczny*, 2019, t. 21, s. 185–233.
- Jegelevičius S., 2012 – Sigita Jegelevičius, „Vilniaus universiteto atkūrimas ir du jo raidos keliai (1918–1944)“, in: *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai: kolektyvinė monografija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 637–705.
- Kalisz Z., 2001 – Zbigniew Kalisz, „Fundacja „Zakłady Kórnickie“. Zarys historii“, in: *Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej*, 2001, nr 25, s. 239–246.
- Kiaupa Z., 2007 – Zigmantas Kiaupa, „Ar tik lenkiškos kultūros vertybės?: recenzija“, in: *Lietuvos istorijos metraštis: 2006 metai*, 2007, Nr. 1, p. 142–148.
- Kieniewicz S., 1976 – Stefan Kieniewicz, „Plater (Broel-Plater) Władysław Ewaryst (1808–1889)“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, 1976, t. XXVI, s. 686–691, <<https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/wladyslaw-ewaryst-plater>>.
- Kosman M., 1977 – Marceł Kosman, „Rola Biblioteki Kórnickiej w życiu naukowym środowiska poznańskiego XIX i pierwszej połowy XX w.“, in: *Kronika miasta Poznania*, 1977, R. XLV, nr 3, s. 65–83.

- Lietuvos ir Lenkijos santykiai*, 1998 – *Lietuvos ir Lenkijos santykiai, 1917–1994*: dokumentų rinkinys, parengė V. P. Plečkaitis, J. Widackis, Vilnius: Valstybės žinios, 1998.
- Lietuvos tarybų valdžios dekretai, 1977 – Lietuvos tarybų valdžios dekretai: 1918–1919*: dokumentų rinkinys, Vilnius: Mintis, 1977.
- Lipski J., 1926 – Jacek Lipski, *Archiwum Kuratorji Wileńskiej X. Ad. Czartoryskiego*, Kraków: M. Arct, 1926.
- Magowska A., 2012 – Anita Magowska, „Seweryn Gałęzowski wśród polskich uchodźców w Paryżu w połowie XIX w.“, in: *Acta Medicorum Polonorum*, 2012, t. 2, s. 115–121.
- Małecki S., 1959 – Stanisław Małecki, „Wspomnienia z mojego życia“, in: *Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej*, 1959, nr 7, s. 141–196.
- Małyżek D., 2009 – Dariusz Małyżek, „Rapperswilskie inicjatywy niepodległościowe“, in: *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, sectio F: *Historia*, 2009, t. 64, s. 85–111.
- Mickiewicz W., 1908 – Władysław Mickiewicz, „Muzeum Mickiewiczowskie“, in: *Przegląd biblioteczny*, 1908, nr 3–4, s. 175–188.
- Miler J., 1999 – Jacek Miler, „Zbiory lwowskie (II). Księgozbiór z Honfleur“, in: *Cenne, Bezcenne, Utracone*, 1999, nr 4 (16), s. 23.
- Milewski S., 2016 – Sław Milewski, *Polski Rapperswil: 140 lat muzeów na zamku Rapperswilskim*, Warszawa: Retro-Art, 2016.
- Mucha D., 2017 – Danuta Mucha, „Polacy w ruchu niepodległościowym XIX-wiecznego Meksyku“, in: *Niepodległość i Pamięć*, 2017, t. 24, nr 3, s. 39–53.
- Narbutas S., 2015 – Sigitas Narbutas, „Bibliotekos kelias: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 1912–2012“, in: *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2011/2012*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2015, p. 15–40.
- Nowak Z., 2009 – Zofia Nowak, „Historia Zakładu Kórnickiego. Cz. III. Lipiec 1914 – październik 1924“, in: *Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej*, 2009, nr 29, s. 93–119.
- Olszewicz B., 1924 – Bolesław Olszewicz, „Polskie zbiory kartograficzne“, in: *Polski Przegląd Kartograficzny*, 1924, t. 1, nr 7–8 (grudzień), s. 289–327.
- Opacki Z., 1998 – Opacki Zbigniew, „Reaktywowanie czy powstanie? Dyskusje wokół utworzenia Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1918–1919“, in: *Kwartalnik historyczny*, 1998, R. 105, nr 3, s. 49–64.
- Opacki Z., 2021 – Opacki Zbigniew, *Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, 1919–1939: struktura, kadra, osiągnięcia naukowo-dydaktyczne*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2021.
- Pawlikowski H., 1925 – Henryk Pawlikowski, *Zakłady Kórnickie*, Lwów: Z Drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1925.
- Popławska L., 2012 – Lucyna Popławska, „Mikołaja Dzikowskiego katalog atlasów biblioteki uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie ze szczególnym uwzględnieniem zbiorów Joachima Lelewela oraz map polski“, in: *Biuletyn archiwum Polskiej akademii nauk*, 2012, nr 53, s. 145–173.
- Pugacewicz I. H., 2007 – Iwona H. Pugacewicz, „Zmienne losy biblioteki szkolnej w Paryżu 1842–1963“, in: *Biblioteki w systemie kultury jednoczącej się Europy*, pod red. M. Zająca, E. B. Zybert, Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, 2007, s. 11–28.
- Pugacewicz I. H., 2012 – Iwona H. Pugacewicz, „Organizacja i plany wobec Biblioteki Wersalskiej“, *Z badań nad książką i księgozbiorami historycznymi*, 2012, t. 6, p. 275–288.
- Pułaski F., 1931 – Pułaski Franciszek, „Przedmowa“, in: *Katalog rękopisów Muzeum Adama Mickiewicza w Paryżu*, opr. A. Lewak, Kraków: Nakł. Polskiej Akademii Umiejętności, 1931, s. VII–XV.
- Pšibilskis V. B., 1997 – Vyngintas Bronius Pšibilskis, *Iš Lietuvos XX a. kultūros istorijos*, Vilnius: Arlila, 1997, p. 55–65.
- Ptasińska M., 2018 – Małgorzata Ptasińska, „Wolność to wielka rzecz. Muzeum Polskie w Rapperswilu“, in: *Biuletynie IPN*, 2018, nr 6, s. 143–149.
- Rocznik Akademii Umiejętności w Krakowie, 1903 – Rocznik Akademii Umiejętności w Krakowie: rok 1902/1903*, Kraków: Nakł. Akademii Umiejętności, 1903.

- Ruszczyc F., 1994 – Ferdynand Ruszczyc, *Dziennik*, t. 2: *W Wilnie 1919–1932*, Warszawa: AOW Secesja, 1994.
- Siedlecki M., 1929 – Michał Siedlecki, „Wspomnienia z pierwszych dwóch lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego“, in: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2: *Dziesięciolecie 1919–1929*, Wilno: Uniwersytet Stefana Batorego, 1929, s. 59–114.
- Skorupska Z., 1959 – Zofia Skorupska, „Władysław Pocięcha w Bibliotece Kórnickiej“, in: *Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej*, 1959, nr 7, s. 479–495.
- Sprawozdanie z Zarządu Muzeum*, 1894 – *Sprawozdanie z Zarządu Muzeum Narodowego Polskiego w Raperswyłu za Rok 1893*, Paryż: Drukarnia Polska Adolfa Reiffa, 1894, s. 6, 24.
- Srebrakowski A., 1993 – Aleksander Srebrakowski, *Sejm Wileński 1922 roku. Idea i jej realizacja*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1993.
- Starnawski J., 1992 – Jerzy Starnawski, „Zarys dziejów katedr historii literatury polskiej w Uniwersytecie Lwowskim“, in: *Analecta: studia i materiały z dziejów nauki*, 1992, t. 1, nr 2, s. 7–79.
- Strzyżewski M., 2015 – Mirosław Strzyżewski, „Dzieje Biblioteki Polskiej w Paryżu“, in: *Sztuka Edycji: studia tekstologiczne i edytorskie*, 2015, nr 1, s. 179–181.
- Studniarski M., 1883 – M. St. [Maksymilian Studniarski], „Kurnik“, in: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 4, Warszawa: nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1883, s. 922–925, <http://dir.icm.edu.pl/Slownik_geograficzny/Tom_IV/>.
- Supruniuk A., 2020 – Supruniuk Anna, „Alma Mater Vilnensis: okoliczności wskrzeszenia Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie“, in: *Archiwum Emigracji: studia, szkice, dokumenty*, 2020, nr 1–2 (26–27), s. 112–136.
- Szkoła Polska na Batignolles, 1867 – „Szkoła Polska na Batignolles“, in: *Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu: Rok 1866*, Paryż: Księgarnia Luxemburska, 1867, p. XXVIII–XLI.
- Šabajevaitė L., 2016 – Lidija Šabajevaitė, „Stepono Batoro universiteto biblioteka“, in: *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto turtai istorijos skersvėjuose (XVI–XXI amžiai)*: kolektyvinė monografija, atsak. red. V. B. Pšibilskis, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 392–409.
- Vaitkevičiūtė V., 2017 – Viktorija Vaitkevičiūtė, „Kolekcja Joachima Lelewela w Dziale Druków Rzadkich Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego“, in: *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi*, Tom Specjalny, 2017, s. 109–120.
- Venclova T., 2017 – Tomas Venclova, *Vilniaus vardai*, [Vilnius]: R. Paknio leidykla, 2017.
- Więckowska H., 1932 – Helena Więckowska, *Rękopisy batignolskie Biblioteki Narodowej*, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1932.
- Więckowska H., 1933 – Helena Więckowska, *Katalog rękopisów Biblioteki Narodowej*, t. 3: *Zbiory batignolskie i Towarzystwa Przyjaciół Polski w Londynie: 2300–2666*, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1933.
- Więckowska H., 1955 – Helena Więckowska, „Straty Biblioteki Batignolskiej w zakresie zbiorów rękopiśmiennych“, in: *Straty bibliotek i archiwów warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych*, t. 3: *Biblioteki*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1955, s. 123–142.
- Więckowska H., 1957 – Helena Więckowska, „Testament. Komentarze“, in: Joachim Lelewel, *Dziela*, t. 1: *Materiały autobiograficzne*, oprac. H. Więckowska, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1957, s. 411–418.
- Więckowska H., 1963 – Helena Więckowska, „Adam Lewak jako bibliotekarz“, in: *Przegląd Biblioteczny*, 1963, t. 31, nr 3/4, s. 143–151.
- Więckowska H., 1980 – Helena Więckowska, *Joachim Lelewel uczony – polityk – człowiek*, Warszawa: Czytelnik, 1980.
- Wilczyński H., 1926 – Henryk Wilczyński, *W obronie „Zakładów Kórnickich“ Fundacji Narodowej Zamojskich. Uwagi, przestrogi i ocena pierwszego sprawozdania*, Warszawa, 1926.
- Wilno i ziemia wileńska*, 1930 – *Wilno i ziemia wileńska: zarys monograficzny*, t. 1, Wilno: Wydawnictwo Wojewódzkiego Komitetu Regionalnego, 1930.
- Woźnowski W., 2000 – Waclaw Woźnowski, „Józef Kallenbach (1861–1929)“, in: *Złota księga Wydziału Filologicznego*, red. J. Michalik, W. Walecki, Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 2000, s. 155–166.

- Wrzosek A., 1929 – Adam Wrzosek, „Wskrzeszenie Uniwersytetu Wileńskiego w r. 1919“, in: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2: *Dziesięciolecie 1919–1929*, Wilno: Uniwersytet Stefana Batorego, 1929, s. 1–32.
- Wrzosek A., Horoszkiewiczówna W., 1923 – Adam Wrzosek, Walentyna Horoszkiewiczówna, „Wstęp. Działalność naukowa i społeczna Ludwika Janowskiego“, in: Janowski Ludwik, *W promieniach Wilna i Krzemieńca*, Wilno: Księg. J. Zawadzkiego, 1923, s. 1–61.
- Zamojska D., 2006 – Dorota Zamojska, „Ta ludność życzy mieć uniwersytet...“ – walka o utworzenie Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie“, in: *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 2006, R. 51, nr 2, s. 7–46.
- Ziejka F., 2015 – Franciszek Ziejka, „Skarby kultury polskiej na Wyspie Świętego Ludwika w Paryżu“, in: *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Literackie*, 2015, nr 55, s. 17–33.
- Żebrowski J., 2013 – Jan Żebrowski, „Szkoła polska na Batignolles w Paryżu w służbie polskości i wychowania narodowego (geneza, rozwój, struktura)“, in: *Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość*, 2013, t. 10, s. 331–350.